

ભગીની સમાજના બીજ વાર્ષિક સંમેલનના

પ્રમુખ: શ્રી૦ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનું

ભાષણ.

(મુંબઈ, તારીખ ૨૦-૨-૧૯૧૮.)

ભગિની સમાજનાં વહાલાં બહેનો અને ભાઈઓ,

ભગિની સમાજના આ વાર્ષિક સંમેલનમાં મને પ્રમુખપદ આપ્યું છે તેને સારૂ હું આપ બહેનોનો આભાર માનું છું. મારી ઉંડી ઇચ્છા તો એવી છે કે આપ આપના કાર્યમાં પુરૂષની મદદ અથવા સદલાહ લલે લ્યો, પણ પ્રમુખપણું તો સ્ત્રીનેજ હોય. આ સમાજનો શુભ હેતુ સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ છે, અને બીજાંની તપશ્ચર્યા વડે જેમ અપણને વિમાન નથી મળી શકતું તેમ પુરૂષ થકી સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ નહિ થાય. પુરૂષ સ્ત્રીની ઉન્નતિ ન ઇચ્છે અથવા સ્ત્રી પુરૂષની મારફતે ઉન્નતિ ન મેળવે એમ કહેવાનો આશય અહિં નથી, પણ હરકોઈ વ્યક્તિ કે જાતિ આપબળ-થીજ ઉન્નતિ મેળવી શકે છે એ સિદ્ધાંત આપની સમક્ષ મૂકવા ઇચ્છું છું. એ નવો નથી પણ ઘણી વેળા તેનો અમલ કરતાં આપણે ચૂકી જઈએ છીએ.

આ સમાજ અત્યારે ભાઈ કરસનદાસ ચીતલીયાના ઉત્સાહ ઉપર ઘણે ભાગે નભી રહ્યું છે. હું એવો અવસર જોવા ઇચ્છું છું કે જ્યારે આપ બહેનોમાંથી કોઈ ભાઈ ચીતલીયાની જગ્યા રોકી લે, અને એમને આ સમાજ બીજાં કાર્યોને સારૂ મુક્ત કરે. સ્ત્રીસેવાજ એ જેણે ધર્મ માન્યોછે એ તો બીજું કાર્ય પણ એ દિશામાં શોધશે. પણ જ્યારે આ સમાજ પોતાના અધિકારીવર્ગને સ્ત્રીમંડળમાંથીજ ચૂંટી લઈ પોતાનું કાર્ય આજે દીપેછે તેના કરતાં પણ વિશેષ દીપાવી લેશે ત્યારેજ તેનું ખરૂં સ્વરૂપ બહાર પડશે. આપ જાણોછો તેમ હું સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો

બત્રેના નિકટ સંબંધમાં રહ્યા કરે છું, પણ હું જોઈતું કું છું કે સ્ત્રીઓની સેવા કરવામાં સ્ત્રીઓ વિના હું ચલાવી શકતો જ નથી, અને તેથીજ હું પોકારી પોકારીને જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ મળે છે ત્યારે ત્યારે કહ્યા કરે છું કે જ્યાંસુધી સ્ત્રી હિંદુસ્તાનમાં એક રતિભાર પણ દબાયલી રહેશે, અથવા ઓછા હક્કો ભોગવતી હશે ત્યાંસુધી હિંદુસ્તાનનો ખરો ઉદ્ધાર થવાનો નથી, એટલે આ સમાજ સર્વ પ્રકારે પોતાના હેતુ પાર પાડી શકે તેથી હિંદુસ્તાનનું ગૌરવ પણ વધશે.

પણ સ્ત્રીની ઉન્નતિ એટલે શું ? અવનતિ થઈ હોય તોજ ઉન્નતિનો પ્રશ્ન ઉઠે. અવનતિ હોય તો ક્યાંથી થઈ અને તે કેમ ટળે ? આ બધા વિચારો ચોક્કસ રીતે કરવા એ આપણું પ્રથમ કાર્ય છે. હિંદુસ્તાનમાં ચોતરફ ફરતાં મેં જોયું છે કે જે બળભળાટ ચાલી રહ્યો છે તે બળભળાટ આકાશમાંહેનાં ન્હાના વાદળ જેવડો છે. કરોડો સ્ત્રીપુરુષોને એ બળભળાટનું કશું ભાન નથી. ૮૫ ટકા સ્ત્રીપુરુષ પોતાનું નિર્દોષ જીવન આપણી હીલચાલોથી અલિપ્ત રહી ગાળ્યા કરે છે. તેઓમાં સ્ત્રીપુરુષ પોતપોતાના ભાગ યોગ્ય રીતે ભજવ્યે જાય છે. બન્નેમાં કેલવણી અથવા તેનો અભાવ, જ કહો તે એક સરખાં છે, અને બંને એક બીજાને સાદ્ય કરી રહ્યાં છે. એમના જીવનમાં જે જે ખામીઓ જોવામાં આવે છે તે, બાકીના ૧૫ ટકા રહ્યા, તેઓના જીવનની ખામીનો કાંઈક પડઘો છે. હું માનું છું કે જો ભગિની સમાજની ખેડેનો આ ૮૫ ટકાના જીવનનો સારો અભ્યાસ કરે તો આ સમાજની કાર્ય રેખા બહુ સુંદર રીતે ઘડી શકે.

આ સમયે આપણે જે વિચારી શકશું તે ઘણે ભાગે માત્ર ઉપર્યુક્ત ૧૫ ટકાનેજ લાગુ પડતું હશે. તેમાં પણ જે અવનતિ સ્ત્રીપુરુષ બન્નેને સામાન્ય છે તેનો વિચાર અહીં અસ્થાને હશે. એટલે આપણે સ્ત્રીપુરુષને મુદ્રાબદે જ્યાં સ્ત્રીની અવનતિ વિશેષ રહેલી છે તેનોજ વિચાર કરવો રહ્યો. કાયદાઓ ઘડવાનું કાર્ય ઘણે ભાગે પુરુષને હસ્તક રહેલું છે. તેણે હુમેશાં વિવેક દષ્ટિ વાપરેલી

જોવામાં નથી આવતી. સ્મૃતિકારોએ સ્ત્રીઓને વિષે જે જે લખેલું છે તેનો ખચાવ સર્વથા નથી થઈ શકતો. બાળલગ્ન, લવધવાઓની ઉપરના જાપ્તા વિગેરે... સ્મૃતિઓનાં વાક્યોને આભારી છે. તેઓને શૂદ્ર વર્ગની સાથે મૂકવાથી હિંદુ સંસ્કારને કલ્પનામાં ન આવી શકે એટલો ધકકો પહોંચ્યો છે. મારાં આ વચનોમાં અને ઘણી વેળાએ ખ્રીસ્તીઓના આક્ષેપો વચ્ચે શાષ્ટિક સામ્ય જોવામાં આવશે. પણ અમારી વચ્ચે એ ઉપરાંત બીજી કંઈ પણ સમાનતા નથી. ખ્રીસ્તી લેખકોનો આક્ષેપ હિન્દુ ધર્મનું મૂળ ઉખેડવાના હેતુથી થયેલો છે. હું મને પોતાને બહુ ચુસ્ત હિન્દુ ગણું છું, અને મારો આક્ષેપ, હિન્દુ ધર્મની ન્યૂનતા દૂર કરી અને પોતાનું અસલી લબ્ય સ્થાન મળે, એવા હેતુથી મૂકાયેલો છે. ખ્રીસ્તી ટીકાકારો સ્મૃતિની અપૂર્ણતા બતાવી તેને સામાન્ય ગ્રંથ તરીકે ગણાવવા માગે છે. મારો પ્રયત્ન એમ બતાવવાનો છે કે સ્મૃતિની અપૂર્ણતાનું કારણ તેમાંના ક્ષેપક પ્રદેશ, અથવાતો આપણા અધઃકાળમાં માન્ય થયેલા સ્મૃતિકારોએ મૂકેલા એ પ્રલોકો છે. એ પ્રલોકોને કાઢીને શેષ રહેલી સ્મૃતિની અપૂર્ણતા બતાવી શકાય છે. મિથ્યાભિમાનથી અને અજ્ઞાનથી સ્મૃતિમાં ને બીજા હિન્દુ ધર્મમાં ગણાતા બધા ગ્રંથોમાં કયાંયે ખામી નથી એમ માની, મનાવી હિન્દુ ધર્મનો લુલ્લો ખચાવ બિલકુલ કરવા માગતો નથી. તેથી હિન્દુ ધર્મ ચઢતો નથી પણ પડે છે, એવી મારી દઢ માન્યતા છે. જે ધર્મમાં સત્યને ઉત્કૃષ્ટ પદ અપાયલું છે તે ધર્મમાં અસત્યની પૂરણી હોયજ નહિ.

ત્યારે સ્ત્રી જાતિની અવનતિ દૂર કરવામાં મહાભગીરથ પ્રયત્ન તો હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓને વિષે રહેલા આક્ષેપો દૂર કરવાનો છે. એ પ્રયત્ન કોણ કરી શકે? અને કેમ થઈ શકે? મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે મુખ્યત્વે એ પ્રયત્ન કરવાને સારૂ આપણે સીતા, દમયન્તી, દ્રૌપદિના જેવી પવિત્રતા વાળી, તેઓના જેવી અતિશય આગ્રહવાળી, સંયમી સ્ત્રીઓ પેદા કરવી પડશે.

એ વેળા આ સતીઓને પૂજનારો હિન્દુ સંસાર આધુનિક સતીઓને પણ પૂજશે. તેઓનાં વચન શાસ્ત્ર પ્રમાણુ જેવાં ગણી હિન્દુ સંસાર ઝીલી લેશે; અને સ્મૃતિઆદિમાં રહેલાં કટાક્ષોથી આપણે લાજીશું અને તેને ભૂલી જઈશું. આવાં પરિવર્તન હિન્દુ ધર્મમાં સદાએ થતાં આવ્યાં છે, અને થશે. તેથી એ ધર્મ આજ લગી નભી રહ્યો છે, અને નભ્યા કરશે. આ સમાજ એવી સ્ત્રીઓને વેળાસર ઉત્પન્ન કરે એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીજાતિની અવનતિનું મૂળ અને તે દૂર કરવાના ધ્યેય રૂપ સાધનોનું આપણે કંઈક અવલોકન કર્યું. એધ્યેયને સાધી શકે એવી સ્ત્રીઓ તો ગણીગાંઠીજ નીકળી શકશે. પણ સાધારણ સ્ત્રીએ શું કરવું ઘટે, એ આપણે હવે વિચારવાનું છે. પ્રથમ કાર્ય તો જેટલી સ્ત્રીઓને આ અવનતિનું ભાન કરાવી શકાય એટલીને ભાન કરાવવાનું છે. એ કાર્ય અક્ષર કેળવણીથીજ થઈ શકે, એમ માનનારાઓમાંનો હું નથી. એમ માનતાં કાર્યસિદ્ધિને સાડ ઘણા કાળ જોઈએ. તેટલા કાળની કશીએ જરૂર નથી એ હું ઘણે ઘણે અનુભવતો આવ્યો છું. અવનતિનું જ્ઞાન, આજેજ, અક્ષર જ્ઞાનને સાડ રોકાયા વિના, આખી શકીએ છીએ. હું હમણાંજ બિહારના એક જીલ્લામાંથી આવ્યો છું ત્યાં ઉંચા કુળની ઘણી જાહેનોને મળ્યો, તેઓ બધી પરદામાં રહેનારી હતી. મારે સાડ, જાહેન જેમ ભાઈની પાસે પરદો નથી રાખતી તેમ, તેઓએ પરદો દૂર કર્યો. આ જાહેનો ભણેલી ન હતી. તેઓને મળતાં પહેલાં તુરતજ મને એક અંગ્રેજ બાઈ મળી ગઈ હતી. એ બાઈ ઘણા ભાઈઓની સાથે હું બેઠો હતો તેઓની વચ્ચે આવીને મળી ગઈ, પણ હિન્દુ જાહેનોને મળવા મારે નોખી કોટડીમાં જવું પડ્યું. મેં તેઓને વિનોદમાં સૂચવ્યું કે ચાલો આપણે બધાં જ્યાં પુરૂષો બેઠા છે ત્યાં જઈને બેસીએ. તેઓએ ઉમંગથી કહ્યું “અમે તો બહુ રાજી છીએ. પણ આપણા રીવાજ પ્રમાણે

અનારે રજા મેળવવી જોઈએ. અમને આ પરદો જરાએ ગમતો નથી, એ તમે તોડાવી નાખો. ” આમાં જેટલો કડ્ડુારસ છે તેટલુંજ મારાં ઉપલાં વચનોનું સમર્થન છે. આ બાઈઓને અક્ષરજ્ઞાનની પૂર્વે પોતાની દશાનું ભાન થયું હતું. આ બાઈઓએ મારી મદદ માગી તે તો યોગ્યજ હતું, પણ હું તેઓને વિષેજ તેઓના છુટકારાની શક્તિ ઇચ્છું, અને તે શક્તિ તેઓમાં છે એમ તેઓએ કબુલ પણ કરેલું. હું એવી ઉમેદ રાખીને આવેલો- છું કે આ બાઈઓનો પરદો થોડા દહાડાની અંદરજ પડી ગએલો આપણે સાંભળીશું. સાધારણ રીતે અલણ મનાય એવી બાઈઓ અંપારણની અંદર સુંદર કામ કરી રહેલી છે. જે સ્વતંત્રતા તેઓએ ભોગવી છે એ સ્વતંત્રતાનું ભાન પોતાની અતિશય અજ્ઞાત બહેનોને આપી રહેલી છે. સ્ત્રી એ પુરૂષની સહચારિણી છે, તેના સરખાજ મનવાળી છે, પુરૂષની બધી પ્રવૃત્તિ સૂક્ષ્મતાએ જાણવાનો તેને અધિકાર છે, જેટલી છુટ પુરૂષ ભોગવે છે તેટલીજ તેને ભોગવવાનો હક્ક છે, અને જેમ પુરૂષ પોતાના ક્ષેત્રમાં સર્વોપરી છે તેમ સ્ત્રી પોતાના ક્ષેત્રમાં છે. આ સ્થિતિ સ્વાભાવિક હોવી જોઈએ. એ કાંઈ અક્ષરજ્ઞાનનાં પરિણામ નહીં હોય. અજ્ઞાન રૂપી અંધ કુપમાં ડૂબેલા જડ પુરૂષો પણ, નશોભી શકે, ન ભોગવી શકે તેવો અધિકાર, ફૂડી પ્રથાને લીધે, સ્ત્રીઓ ઉપર ભોગવે છે. સ્ત્રીઓની આ દશાને લીધે આપણી ઘણી પ્રવૃત્તિઓ અર્ધે જઈ અટકીપડે છે. આપણાં ઘણાં કાર્યો પૂરાં શોભી નીકળતાં નથી. અર્ધીં મુડીથીજ વેપાર કરનારા પચ્છમ-બુદ્ધિ વેપારીના જેવી આપણી સ્થિતિ છે.

જો મારું કહેવું યોગ્ય હોય તો આ સમાજની ઘણી બહેનો, જેઓને પોતાની દશાનું ભાન નથી તેઓને ભાન કરાવવામાં રોકાશે. એનો અર્થ એમ થયો કે જેટલો વખત મળે તેટલો વખત મેળવી, મુંબઈમાં અતિશય પછાત રહી ગયેલા વર્ગોમાં જઈ, તમને જે મળ્યું છે તે એમને આપશો. જો તમે પુરૂષ-

વર્ગની ધાર્મિક, રાજ્ય પ્રકરણી અને સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતાં થઈ ગયાં હો તો તેઓને એ વિષયનું જ્ઞાન આપશો.

જો તમે બાળકોને ઉછેરવા વિષે સારી માહિતી મેળવી હોયતો તે પણ આપશો. જો તમે સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી, સ્વચ્છ અને સાદા ખોરાક, કસરત વિગેરેના સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ લાભો જાણી અને અનુભવી લીધા હોય તો તે આ ખંડોને જણાવશો. આમ કરતાં તમે ચઢશો અને તેઓને ચઢાવશો.

જોકે આમ અક્ષરજ્ઞાન વિના ઘણાંએ કાર્યો થઈ શકે છે તોપણ અક્ષરજ્ઞાન વિના ન ચાલી શકે એ મારી દૃઢ માન્યતા છે. અક્ષર કેળવણીથી બુદ્ધિ ઘડાય છે, તીવ્ર થાય છે, અને તે વડે આપણો પરમાર્થ કરવાની શક્તિ ઘણી વધે છે. આ જ્ઞાનની કિંમત મેં કોઈ દહાડો ઉંચી આંકેલીજ નથી. મેં તો માત્ર તેને યોગ્ય સ્થાન આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પુરૂષ સ્ત્રી પાસેથી જન-સમાજના સ્વાભાવિક હક્કો છીનવી લેવાનું અથવા તેઓને તે હક્કો ન આપવાનું કારણ વિદ્યાનો અભાવ ન હોવો જોઈએ એ મેં વખતો વખત બતાવ્યું છે, પણ એ સ્વાભાવિક હક્કો નિભાવવાને સાડ, દીપાવવાને સાડ, તેનો પ્રચાર કરવાને સાડ, વિદ્યાની આવશ્યકતા છેજ. વળી વિદ્યા વિના લાખોને તો શુદ્ધ આત્માજ્ઞાન પણ ન મળી શકે. અનેક લખાણોમાં આપણને નિર્દોષ આનંદ લેવાનો અખૂડ ભંડાર ભર્યો છે તે પણ વિદ્યાવિના આપણને ન મળી શકે. વિદ્યા વિનાનો માણસપણુ સમાન છે એ અતિશયોક્તિ નથી પણ શુદ્ધ ચિત્ર છે. એટલે જેમ પુરૂષને તેમજ સ્ત્રીને કેળવણી તો જોઈએજ. જેમ પુરૂષને અપાય છે તેમજ સ્ત્રીને કેળવણી અપાવી જોઈએ એમ હું નથી માનતો. પ્રથમતો મેં બીજે સ્થળે જણાવ્યું છે તેમ આપણી સરકારી કેળવણી ઘણું અંશે ભૂલ ભરી અને હાનિકારક ગણાયલી છે. એ બંને વર્ગને સાડ તદ્દન ત્યાજ્ય છે. તેની ખ.મીઓ દૂર થાય તોપણ સ્ત્રીઓને

સાડ તે સર્વથા યોગ્યજ છે એમ હું ન કબુલ કરું. સ્ત્રી અને પુરૂષ એક દરજ્જાનાં છે, એકજ નથી; એ અપૂર્વ જોડી છે, એક બીજાની પૂરણી છે અને બંને અરસપરસ ટેકા રૂપ છે, તે એટલે સુધી કે એકને અભાવે બીજાનો સંભવજ નથી. પણ જો પુરૂષ અથવા તો સ્ત્રી સ્થાનભ્રષ્ટ થાય તો બંનેનો નાશ થાય, એ સિદ્ધાંત ઉપલી સ્થિતિમાંથીજ નીકળી આવે છે, તેથી સ્ત્રી કેળવણીની રચના ઘડનારે આ વાત નિરંતર યાદ રાખવી જોઈએ. દંપતિની બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં પુરૂષ સર્વોપરી છે, તેથી બાહ્ય પ્રવૃત્તિનું વિશેષ જ્ઞાન તેને આવશ્યક છે. આંતર પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રીનું પ્રાધાન્ય છે, તેથી ગૃહવ્યવસ્થા, બાળકોની માવજત, તેઓની કેળવણી, વગેરે વિષયોમાં સ્ત્રીને સાડ વિશેષ જ્ઞાન જોઈએ. કંઈ પણ જ્ઞાન લેવાની કોઈને બંધી કરવાની અહીં કલ્પના નથી. પણ કેળવણીનો ક્રમ આ વિચારોને ઉદ્દેશીને ઘડાયલો ન હોય તો બંને વર્ગને પોતાના ક્ષેત્રોમાં પૂર્ણતા મેળવવાની તક ન મળે.

સ્ત્રીઓને અંગ્રેજ કેળવણીની જરૂર છે કે નહીં એ વિષે પણ બે બોલ કહેવાની જરૂર છે. મને તો લાગ્યું છે કે આપણા સાધારણ ક્રમમાં સ્ત્રી અથવા પુરૂષ બેમાંથી એકને સાડ અંગ્રેજ આવશ્યક નથી. કમાણીને અર્થે અને રાજ્યપ્રકરણી પ્રવૃત્તિને સાડજ પુરૂષોને અંગ્રેજ ભાષાના જ્ઞાનની જરૂર હોઈ શકે. સ્ત્રીને નોકરીઓ શોધવાની કે વેપાર કરવાની ઉપાધિ વિષે હું માનતો નથી, એટલે અંગ્રેજ ભાષાનું જ્ઞાન થોડી સ્ત્રીઓ જે લેશે, જેને લેવું હશે તે પુરૂષોને સાડ સ્થપાયલી શાળામાંજ લઈ શકશે. સ્ત્રીઓને સાડ સ્થપાયલી શાળામાં અંગ્રેજ દાખલ કરવું એ આપણી પરાધીનતા લંબાવવાનું કારણ થઈ પડશે. અંગ્રેજ ભાષામાં રહેલો ભારે ખજાનો જેમ પુરૂષોને તેમ સ્ત્રીઓને મળવો જોઈએ એ વાક્ય મેં ઘણું મુખેથી સાંભળ્યું છે અને

ઘણે ઠેકાણે વાંચ્યું છે. હું નમ્રતાપૂર્વક કહીશ કે આમાં કાંઈક ભૂલ થાય છે, પુરૂષોને અંગ્રેજી ખજાનો આપવો અને સ્ત્રીઓને નહીં એવુંતો કોઈ કહેતું નથી. જેને સાહિત્યનો શોખ છે, તે આખી દુનિયાનું સાહિત્ય સમજવાની ઈચ્છા કરશે તો તેને રોકી રાખનાર આ જગતમાં જન્મ્યું નથી, પણ જનસમાજની હાજતો સમજીને જ્યાં કેળવણીક્રમ ઘડાયેલો હોય ત્યાં ઉપર જણાવ્યા એવાં સાહિત્યપ્રેમીને સાડી યોજના ન ઘડી શકાય. એવાંને સાડી આપણા ઉન્નતિકાળમાં જૂદી જૂદી સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ જેમ યુરોપમાં છે તેમ, હશે. સુવ્યવસ્થિત ક્રમમાં જ્યારે ઘણાં સ્ત્રીપુરૂષો કેળવણી લેતાં થઈ જશે, અને કેળવણી નહિ પામેલ અપવાદરૂપે ગણાશે, ત્યારે ખીજી ભાષાના સાહિત્યના રસનો સ્વાદ આપનારા આપણા ભાષાના લેખકો જથ્થાબંધ નીકળી આવશે. જો આપણે સાહિત્ય રસ હમેશાં અંગ્રેજી ભાષામાંથીજ લેતા રહીશું તો આપણી ભાષા હમેશાં નમાલીજ રહેશે, એટલેકે આપણે હમેશાં નમાલાની પ્રજા રહીશું. પરભાષાના સાહિત્યમાંથીજ આનંદ ખેંચવાની આદત એ, જો ઉપમાને સાડી મને માફ કરી શકાય તો મારે કહેવું જોઈએ કે, ચોરીના માલમાંથી આનંદ લેવાની ચોરની આદતના જેવી છે. પોપે જે આનંદ ઇલ્ડીયડમાંથી લીધો તે તેણે પ્રજાની પાસે અલૌકિક અંગ્રેજીમાં મૂક્યો. ઓમરખઅયામની રૂબાયયામાંથી જે આનંદ પ્રીટ્ઝરાલ્ડે લીધો તેને એવા પ્રભાવભર્યા અંગ્રેજીમાં મૂક્યો કે તેથી તેનું કાવ્ય લાખો અંગ્રેજો બાયબલની જેમ સાચવે છે. ભગવદ્ ગીતામાંથી એડવીન આરનોલ્ડે રસનાં કુંડાં પીધાં, તે પીવા સાડી તેણે પ્રજાને સંસ્કૃત ભાષા શીખવાનો આગ્રહ ન કર્યો, પણ અંગ્રેજી ભાષામાં પોતાનો આત્મા રેડીને સંસ્કૃત અથવા તો પાલીની સાથે શોભી શકે એવી અંગ્રેજી ભાષામાં મૂકી, પ્રજાને પોતાનો રસ પીવરાવ્યો. આપણે બહુ પછાત છીએ તેથી આવી પ્રવૃત્તિ આપણામાં ઘણે

વધારે અંશે હોવી જોઈએ. જ્યારે મેં સૂચવ્યું છે તે પ્રમાણે આપણે ક્રમ ઘડાશે અને તેને આપણે દૃઢતાપૂર્વક વળગી રહીશું ત્યારે જ તેવી પ્રવૃત્તિ સંભવશે. અંગ્રેજી ઉપરનો ખોટો મોહ આપણે તજી શકીએ અને આપણી અથવા તો આપણી ભાષાની શક્તિ વિષેનો આપણો અવિશ્વાસ છોડી શકીએ તો કાર્ય મુશ્કેલ નથી. સ્ત્રી અથવા પુરૂષે અંગ્રેજી ભાષા શીખવામાં પોતાનો કાળ નહીં ગાળવો એ વચન તેઓનો આનંદ જોડો કરવાના હેતુથી નથી બોલતો પણ જે આનંદ અંગ્રેજી શિક્ષા લેનારા બહુ કષ્ટ વડે લે છે તે આનંદ આપણને સહેલાઈથી મળે એ હેતુથી બોલું છું. પૃથ્વી અમૂલ્ય રત્નોથી ભરેલી છે, બધાં સાહિત્યરત્ન અંગ્રેજી ભાષામાં જ નથી, બીજી ભાષાઓ પણ રત્નોથી ભરપૂર છે. એ બધાં મારે તો આમને સાડા જોઈએ. એમ કરવાનો તો એક જ રસ્તો છે અને તે એ કે આપણામાંના કેટલાક જેઓને યોગ્ય શક્તિ હોય તેઓ તે તે ભાષા શીખી તેમાંનાં રત્નો આપણને આપણી ભાષા મારફતે આપી દે.

આટલો કેળવણીના પ્રકાર વિષે આપણે અહીં વિચાર કરી લીધો એટલે બાલિકાઓ પરણતી મટી ગઈ અને સ્ત્રીઓને તેમના સ્વાભાવિક હકકો મળી ગયા એવું માનવાને કાંઈ કારણ નથી. તેથી જે બાલિકાઓ પરણ્યા પછી આપણી દૃષ્ટિએ ઘો અલોપ થઈ જાય છે તેનું શું ? તેઓ આપણી શાળાઓમાં આવવાની નથી. એક વખત નાની ઉંમરે પરણાવવાનું મહા પાપ કરી દીધું એટલે તેની માતાઓ પણ પાપનું જ્ઞાન થયે પોતાની છોકરીને કેળવણી આપવા કે બીજું કાંઈ આશ્વાસન આપવા અશક્ત થઈ પડશે. જે પુરૂષ બાલિકાની સાથે લગ્ન કરે છે તે પરોપકાર દૃષ્ટિએ નથી કરતો પણ ઘણે ભાગે વિષયાસક્તિથી જ. આ બાળાઓને બેલી કોણ થાય ? આ પ્રશ્નમાં સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર મોટે ભાગે સમાયલો છે. જવાબ પણ અઘરો અને એક જ છે. પુરૂષ વિના બીજે સંસારી બેલી તો આ બાલિકાનો કોઈ નથી. બાળલગ્ન કરેલા પુરૂષને સ્ત્રી સમજાવી શકે એ લગભગ અશક્ય છે, એટલે આ વિકટ સુધા

રાનું કામ સમજી પુરૂષેજ કરવું રહ્યું છે. મારામાં શક્તિ હોય તો બાળ કન્યાઓનું વસ્તીપત્રક બનાવું, તે કન્યાઓના ઘણી-ઓના મિત્રોને શોધી કાઢું. અને તે મિત્રોની મારફતે અને ધાર્મિક તથા વિનયી બીજાં પગલાં મને મળી શકે તે વાટે, આવા ભરથારોને હું કહેવરાવું, 'તમે અજ્ઞાનપણે બાળ વિવાહનું પાપ કર્યું છે, જ્યાં સુધી કન્યાની પાકી ઉંમર નથી થએલી, તે કેળવણી નથી પામેલી ત્યાં સુધી તમે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળી તેને તમે પોતે અથવા બીજાની મારફતે શિક્ષણ આપી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા અને પાળવાને સારૂ લાયક ન બનાવો ત્યાંસુધી તમે કોઈપણ પ્રકારે આ પાપમાંથી મુક્તિ મેળવવાના નથી.'

આમ ભગિનીસમાજ કરવા ધારે તો તેની પાસે ઘણી સુંદર ફલદાયી પ્રવૃત્તિઓ છે. સમાજના કાર્યનું ક્ષેત્ર એટલું વિસ્તીર્ણ છે કે જે સજ્જડ કાર્ય થાય તો મોટી પ્રવૃત્તિ તેની પાસે કાંઈજ નહિ ગણાય અને 'હોમરૂલ' નામનું ઉચ્ચારણ કર્યા વિના હોમરૂલની ભારે સેવા થઈ શકે. જ્યારે છાપખાનાં ન હતાં, લાષણોની સગવડો ઓછી હતી, ચોવીશ કલાકના એક હજાર માઇલને બદલે લાગ્યે ચોવીશ માઇલ આપણે મુસાફરી કરી શકતા હતા તે વેળાએ આપણા વિચારોનો પ્રચાર કરવાનું એકજ મુખ્ય સાધન ગણાતું હતું, તે આપણી કૃતિ હતું. એમ કહેવાય છે કે તેની અસર બહુ ભારે હતી. અત્યારે આપણે હવાને વેગે દોડમદોડ કરીએ છીએ, વ્યાખ્યાનો આપીએ છીએ, લેખો લખીએ છીએ, તેમ છતાં આપણું ધાર્યું અમલમાં મૂકાવવા આપણે લગભગ અસમર્થ છીએ. દરેક દિશાએથી નિરાશાનો સૂર સંભળાય છે. મને તો લાગે છે કે જેમ આગળ હતું તેમ આજે પણ આપણાં કાર્ય વડે જેટલો પ્રભાવ આપણે લોકો ઉપર નાંખી શકશું, તેટલો કદિ આપણા લાષણ કે લેખોથી નહિ નાંખી શકીએ. આ સમાજ મુંગા કાર્યને પ્રધાન પદ આપો, એવી સમાજ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે.

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.

હવે, આપણે શું કરવું ?

૧. શ્રી. ગાંધીજીએ કહ્યું તેમ ૮૫ ટકાના જીવનનો અભ્યાસ કરવો;

૨. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓને વિષે રહેલા આક્ષેપો દૂર કરાવવા પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો.

૩. સ્ત્રીઓને તેમની અવનતિનું ભાન કરાવવું.

૪. અતિશય પછાત રહી ગયેલા વર્ગોમાં જઈ પોતાને જે અનુભવપૂર્વક જ્ઞાન હોય તે તેઓને સ્નેહપૂર્વક આપવું. પોતાને જે જ્ઞાન ન હોય તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો.

૫. સેવાવ્રત સ્વીકારી અસહાય બાળાઓનાં સહાયક બેલી થવાપ્રયત્ન કરવો.

૬. આપણાં કાર્યો વડે લોકો ઉપર પ્રભાવ પાડવો, કેવળ બોલીને નહિ.

૭. મુંગાકાર્યને પ્રધાન પદ આપવું.

સેવા વ્રત.

૧. સાદું પણ સંગીન, માત્ર બોલવાનું નહિ પણ વર્તનમાં મૂકવાનું, ખરું ઉપયોગી-વ્યવહાર કામ ગુપ્ત્યુપ અંતરાત્માની આજ્ઞાનુસાર કરવું-એજ ખરી સેવા છે.

૨. ખીજાઓનું ભલું કરવાને ખાતર માણસ-પોતાના અંગત લાભને-પોતાની જાતને-જેટલા પ્રમાણમાં ભૂલી જઈ શકે તેટલા પ્રમાણમાં તેણે પરમેશ્વરની ખરી સેવા બજાવી ગણાય.

૩. સાચી સેવા કશા પણ દંભ કે આડંબર વગરનીજ હોઈ શકે. ખરી સેવા કરનાર વખાણથી ડુલાઈ જતું નથી કે નિંદાથી તેના કાર્યમાં મંદતા આવતી નથી. આત્મસંતોષ એજ-સેવાનું ફળ છે.

૪. વિક્રાન અને તેજસ્વી થવું તે દરેકના હાથમાં નથી, પરંતુ-સત્યતા, સ્નેહ, સરળતા, ધૈર્ય, નમ્રતા, ન્યાય બુદ્ધિ, નિર્ભયતા, અડગતા વગેરે ગુણો કેળવી-જીવન ધર્મમય બનાવી-પોતાના કામમાં એકતાર થવાનું દરેકના પોતાના હાથમાં છે.

૫. જે મનુષ્યોનાં જીવન-સ્વદેશાભિમાન, અચળ શ્રદ્ધા અને સ્વાત્માર્પણથી વિભુષિત થયેલાં હોય તેમને માટે દુનિયામાં એવું કંઈજ નથી કે જે ન થઈ શકે.

૬. આત્મખળ ઓળખવામાં, જાગૃત કરવામાં, અને વિકસાવવામાંજ મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ છે.

૭. શુદ્ધ નિષ્ઠાથી કામ કરનારને જે વખતે જે વિભુતિઓની જરૂર પડે છે તે પ્રાપ્ત થાય છે-એવું ઈશ્વરી વચન છે.

ભગિની સમાજનાં સભાસદો થુ' થુ' કાર્ય કરે છે ?

૧. પત્રિકા માળા...વગેરે સ્ત્રી સાહિત્યનો ફેલાવો કરે છે.
૨. બીજાંને તે વાંચી સમજાવે છે.
૩. વ્યાખ્યાનો આપે છે.
૪. લેખો લખે છે.
૫. શિક્ષણ વર્ગો ચલાવે છે.
૬. ઉદ્યોગ-ચિત્રકામ-સંગીત...વગેરે ઉપયોગી આગશના વર્ગો પોતાને ત્યાં ચલાવે છે.
૭. નિરક્ષરને વાંચતાંલખતાં શિખવા પ્રેરેછે, અનુકૂળતા કરી આપેછે.
૮. નિર્ધમીને ઉદ્ધમ શીખવી કામ આપે છે.
૯. ચિત્રકામ, સંગીત, અંગ્રેજી...શિખવાની જોમની! ઇચ્છા હોય તેમને માટે બનતી અનુકૂળતા કરી આપે છે.
૧૦. ભગિની સમાજનાં સભાસદો મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે.
૧૧. ભગિની સમાજ માટે કંડ એકઠું કરે છે.
૧૨. ભગિની સમાજ માટે ઉપયોગી પુસ્તકો મેળવી આપે છે.
૧૩. ભગિની સમાજના હેતુ તથા કાર્યની લોકોને જાણ કરે છે ને ભગિની સમાજને યથાશક્તિ મદદ કરવા અપીલ કરે છે.

યાદ રાખજો કે ભગિની સમાજનાં સભાસદ થઈ તમો-શક્તિ અને સ્થિતિ પ્રમાણે તનમન ધનથી સંગીન મદદ કરવા તેમજ તમારાં મિત્રમંડળને તેમ કરવા સમજાવવા બંધાયલાં છો. માટે સૌ પોતપોતાના સમય અને સાધનનો સંગીન ઉપયોગ કરી ભગિની બાવથી સેવા કરતાં શીખો અને શીખવો.

ઉપલાં કાર્યો કરવામાં ભગિની સમાજ તમોને બનતી અનુકૂળતા કરી આપશે; અને તમો, ભગિની સમાજ માટે કંઈક કરો છો, એવો સંતોષ મેળવી શકશો.

લખી જણાવો તમારી ઇચ્છા:—

ઓ. સેક્રેટરી, ભગિની સમાજ, ગિરગામ—મુંબઈ.

ભગિની સમાજ

સ્વ૦ મ૦ ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેના સ્મારક ચિન્હ તરિકે—

તા. ૧૯-ફેબ્રુઆરી-૧૯૧૬ ને દિને સ્થપાઈ.

હેતુ. સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ થાય એવા પ્રયાસ કરવા અને સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ માટે પ્રવૃત્તિ કરતી સંસ્થાઓને યથાશક્તિ સહાયભૂત થવું.

સાધન. પત્રિકામાળા, પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરી તેનો ફેલાવો કરવો.

વ્યાખ્યાનમાળાની જુદે જુદે સ્થળે ગોઠવણ કરવી.

સ્ત્રીશિક્ષણ વર્ગોને મદદ કરવી અને વધારવા.

ભગિનીભાવથી સમાજસેવા કરવી અને બીજાને તેમ કરવા ઉત્તેજન આપી અનુકૂળતા કરી આપવી.

સભાસદ. ગુજરાતી ભાષાબોલનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ, જે સ્ત્રીજાતિના ઉત્કર્ષ માટે પોતાના સમય, સાધન અને શક્તિનો સંગીન ઉપયોગ કરી, ભગિની ભાવથી સમાજસેવા કરવા ઉત્સુક હશે તે, કારોબારી મંડળની સંમતિથી ભગિની સમાજનાં કાર્યવાહક, સલ્લાહકાર, સહાયક, શુભેચ્છક સભાસદ, યા શુભેચ્છક થઈ શકશે.

(સભાસદ થવા ઇચ્છનારે ફોર્મ મંગાવી લેવા કૃપા કરવી.)

કારોબારી મંડળ.

પ્રમુખ—

ટ્રેઝરર—

સૌ. શારદા સુમંત મહેતા, બી. એ.

સૌ. અવંતીકાબાઈ ગોખલે.

ઉપ પ્રમુખ—

જે. સેક્રેટરી—

સૌ. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ.

સૌ. સુરજબહેન મણીલાલ.

મિસિસ જાઈજી જહાંગિર પોટીટ.

મિસિસ રતનબાઈ પાવરી.

જનરલ સેક્રેટરી—રા. કરસનદાસ. જે. ચીતલીયા.

ભગિની સમાજ }
કાર્યાલય. }

૪૦ સર્વન્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી
ગિરગામ, મુંબઈ.

ભગિની સમાજના

ઠામનો હેવાલ તથા હિસાબ

(ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૬ થી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૮.)

મોક્ષ-મૂકિત-આત્મશાસન-સ્વાધિનતા (Self rule) એ સૃષ્ટિની સપાટી ઉપરના પ્રત્યેક ખંડ, દેશ, ધર્મ, પ્રજા, અને વ્યક્તિ જીવનનો હેતુ હોઈ શકે. બન્ધન, એટલાં કૃત્રિમ છે.

મોક્ષનાં સાધન અનેક છે. મોક્ષ, બીજાને મૂકત કરવામાં, કરાવવામાં, કરવા અગર કરાવવામાં સાધનભુત થવામાં, છે. જે જેટલે અંશે તેમાં સાધનભુત થાય એટલે અંશે તે મૂકત ગણાય. એ ન્યાયે આપણી, આપણા ભારતવર્ષના ભગિનીસમાજની મૂકિતના માર્ગનો આપણે વિચાર કરવાનો છે, કેમકે ભગિનીસમાજની મૂકિત વગર ભારતવર્ષની મૂકિતની કલ્પના કરવી પણ કઠણ છે.

એક ક્ષણભર આપણે આત્મપરિક્ષા કરીએ. આપણા સુશિક્ષિત બંધુઓ, જેઓ દેશની મૂકિત માટે સતત પ્રયાસ કરી રહ્યા છે તેમને આપણે પૂછીશું કે તમે દેશને માટે અને તમારે પોતાને માટે જે મૂકિત ઇચ્છોછો તે મૂકિત-સ્વાધિનતા તમારા ધરની સ્ત્રીઓને તમે આપી છે ? તેઓને મૂકત કરવાનાં સાધન તમોએ પૂરાં પાડ્યાં છે ? તમારા હૃદયને તે પૂછે અને હૃદયની આજ્ઞાને અનુસરે એટલીજ અમારી પ્રાર્થના છે.

સ્ત્રીઓમાં આત્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થશે, એમની બુદ્ધિનો વિકાસ થશે, અને તેઓ સંસ્કારી થશે તોજ કુટુંબ સંસ્કારી અને સુખી થશે, તોજ જનસમાજમાં શાંતિ પ્રસરશે અને તોજ દેશની મૂકિતની ભાવના અને પ્રયાસ સફળ થશે.

સ્ત્રીનું હિત તેજ પુરૂષનું પણ હિત છે, અર્થાત તેમનાં હિત જુદાં નથી. તેઓ બંને સાથેજ અધોગતિ પામે છે અથવા દેવ સમાન થઈ શકે છે, સ્વતંત્ર થાય છે અથવા ગુલામગીરીમાં બન્ધાય છે.

ન્યારે જાગૃતિ, શિક્ષણ, અને સ્થાઈત્યાગ, એકસરખા—
 સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોમાં આવશે અને ન્યારે સારી જેવી સંખ્યામાં તેઓ
 સેવા પ્રત સ્વીકારી પોતાના જીવનમાં વણી દેશે ત્યારેજ દેશનું આખું અંગ
 એ ઉચ્ચ ભાવના સફળ કરવા ભાગ્યશાળી થશે. કારણ કે નિષ્કામ સેવા
 એ મૂકિતનું એક દ્વાર છે.

મૂકિતની ભવ્ય ઈમારત રચવાને આપણે સર્વાંગે તૈયાર થવું જોઈશે.
 તે તૈયારીમાં બની શકે તેટલે અંશે સાધનભૂત થવાનો ભગિનીસમાજનો
 હેતુ છે.

શરૂઆત.

પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્ય પ્રતાપી મહાત્મા ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેની
 પ્રથમ પૂજ્યતિથિ (તારીખ ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૬) ને દિવસે તેમના
 સ્મારક-સ્તંભ તરિકે ભગિની સમાજની સ્થાપના થઈ.

આ પૂર્વે કેટલીક બહેનો વખતો વખત એકત્ર મળી એ દિશામાં
 વિચાર કરતાં હતાં તથા શાન્તપણે કાર્યની પણ શરૂઆત થઈ હતી.

કાર્યની શરૂઆત અખતરાર રૂપેજ હોવાથી સમાજનો સામાન્ય ઉદ્દેશ
 જણાવી લોકોની સહાનુભૂતિ અને સહાયતા માગવામાં આવી અને તે મળી.
 લગભગ એક વર્ષ લગી તો સમાજમાં સભાસદો દાખલ કરવા જેવું પણ
 ન હતું. કારણ કે પ્રયોગદશા હતી. એક વર્ષ બાદ, કાર્યમાં અને લોકોની
 સહાનુભૂતિમાં સ્થિરતા જેવું પ્રવર્તકોને જણાવાથી સમાજમાં સભાસદો
 લેવાની શરૂઆત થઈ; અને આજે ... સભાસદો, શુભેચ્છકો, કાર્યવા-
 હકો...મળી ૩૦૦ ઉપરની સંખ્યા છે.

ઉદ્દેશ અને નિયમો.

ઉદ્દેશ—સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ થાય એવા પ્રયાસ કરવા અને
 સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ માટે પ્રવૃત્તિ કરતી સંસ્થાઓને યથાશક્તિ
 સહાયભૂત થવું.

સાધન—પત્રિકામાળા, પુસ્તકો પસિદ્ધ કરી તેનો ફેલાવો કરવો.

વ્યાખ્યાનમાળાની જુદે જુદે રચણે ગોઠવણ કરવી.

સ્ત્રીશિક્ષણ વર્ગોને મદદ કરવી અને વધારવા.

ભગિનીભાવથી સમાજસેવા કરવી અને ખીજાને તેમ કરવા
 ઉત્તેજન આપી અનુકૂળતા કરી આપવી.

સ્વૉ મહાત્મા ગાંધીજી કૃષ્ણ ગાંધીસે.
 જેમના આચારક ચિન્તક તરિકે ભગિની સમાજની સ્થાપના થઈ.
 (તા. ૧૬-૨-૧૯૧૬.)

સભાસદ—ગુજરાતી ભાષા બોલનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ, જે સ્ત્રીજાતિના ઉત્કર્ષ માટે પોતાના સમય, સાધન અને શક્તિનો સંગીન ઉપયોગ કરી, ભગિની ભાવથી સમાજસેવા કરવા ઉત્સુક હશે તે, કારોબારી મંડળની સંમતિથી ભગિની સમાજનાં કાર્યવાહક, સહાયકાર, સહાયક કે શુભેચ્છક સભાસદ, યા શુભેચ્છક થઈ શકશે.

કાર્ય.

ભગિની સમાજનો મૂખ્ય ઉદ્દેશ સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ થાય એવા ઈલાજો યોજવાનો અને તેનો યથાશક્તિ અમલ કરવાનો છે. આ ઉદ્દેશ પારપાડવાને શક્તિ અને સાધનો જોઈએ અને તે મેળવવા માટે જ્યાં જ્યાંથી જે બળ મળી શકે તે એકત્ર કરવાનો પ્રયાસ થવો જોઈએ. સેવાનો માર્ગ, જેમની આપણે સેવા કરવા ચાહતાં હોઈએ તેમના પરિચયમાં આવવાનો અને તેમનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવાનો છે. એટલું થયા પછીજ સેવાનો માર્ગ સરળ થાય, અને કાર્યક્રમ ધડી શકાય. આ પ્રમાણે મુંબઈ, ગુજરાત, કચ્છ, કાઠીયાવાડ-વગેરે સ્થળે-જ્યાં જ્યાં ગુજરાતી ભાષા બોલાય છે ત્યાં ત્યાં પત્રિકામાળા દ્વારા વિચારની આપ લે કરવાની શરૂઆત થઈ.

પત્રિકામાળા.

પત્રિકામાળાનો હેતુ સ્ત્રી જાતિમાં સદ્વિચાર ફેલાવી તેમનાં હૃદય સંસ્કારી અને જાગૃત કરવાનો છે. આ હેતુ સફળ કરવાને જ્યારે સુશિક્ષિત, સહૃદય સ્ત્રીઓ પોતાના સમય, સાધન અને શક્તિનો ઉપયોગ પોતાની બીજી બહેનો માટે કરવા બહાર પડે, અને કાર્ય કરે, ત્યારેજ થાય. પત્રિકામાળા આવું કાર્ય કરવાનું એક સબળ સાધન થઈ પડ્યું છે. એવાં ૮૦ ઉપરાંત સ્થળો છે કે જ્યાં પત્રિકામાળાનું, નિયમીત હરીકથાની માફક, સ્ત્રી સમુહને એકત્ર કરી વાંચન થાય છે; અને તેમાં, સાંભળનાર બહેનોને રસ પડે છે કે કેમ? સમજવામાં શી શી અડચણ આવે છે? પત્રિકા-વાંચનનાં નવાં સ્થળો ઉત્પન્ન કરવાને શાં શાં સાધનોની જરૂર છે? કંઈ બાબતની પત્રિકા વધારે પસંદ પડે છે? પત્રિકા વંચાઈ રહ્યા બાદ તે સબંધિ સ્ત્રીઓમાં શી ચર્ચા થાય છે?...વગેરે હકીકત-વાંચી, સમજ-વરનાર બહેનો વખતો વખત લખી મોકલે છે. તે ઉપર અત્રેથી પ્રસંગોપાત

ઘટતી સુચના કરવામાં આવે છે, અને બનતી સરળતા-અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવે છે. પુસ્તકમાળાનો પણ આ પ્રમાણે ઉપયોગ થાય છે.

પત્રિકા પ્રચાર—જન્મદિવસ, નવું વર્ષ, લગ્નાદિ શુભ પ્રસંગોમાં પત્રિકામાળા તેમજ પુસ્તકોની લહાણી કરવાની પણ શુભ રીતરવાજા થઈ ચૂકી છે. ભવિષ્યમાં તે વધતી જશે એવો સંભવ છે.

વડોદરા સ્ટેટનાં પુસ્તકાલયોમાં, ફળવણી મંડળવાળાં ગોખલે વાંચનાલયોમાં, એકજ ગૃહસ્થના પ્રયાસથી ખોલવામાં આવેલાં પચાસ વાંચનાલયોમાં તેમજ અન્ય સંસ્થાઓમાં ભગિની સમાજના સાહિત્યનો સારો પ્રચાર થયો છે.

આનંદની વાત છે કે વિદ્વાન અને અનુભવી જાહેન બંધુઓ આવું ઉપયોગી સાહિત્ય સરળ છતાં રસિક અને બોધક બનાવી પ્રજાની સેવા બજાવે છે.

બે વર્ષના આરસામાં એવી ૩૮ પત્રિકા અને ૨ પુસ્તકોની મળી ૬૯૦૦૦ નકલોનો ફેલાવો કરવામાં આવ્યો છે. તેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

પત્રિકામાળા.

નં.	પત્રિકાનું નામ	લેખકનું નામ	કુલ પ્રત.
૧	શ્રી શિક્ષણ	સૌ. શારદા મહેતા, બી. એ.	૧૦૦૦
૨	શ્રી. ગોખલેનો જીવન સંદેશ	શ્રી. મો. ક. ગાંધી.	૪૦૦૦
૩	શ્રીઓની પદવી	રા. ડાહ્યાભાઈ પટેલ.	૩૦૦૦
૪	પ્રો. કવેનું ચરિત્ર	સૌ. વિદ્યાગૌરી બી. એ.	૩૦૦૦
૫-૧૨	બાળરક્ષણ (બાળઉછેર)	મિસિસ જી. કે. ઉપાધ્યાય.	૧૬૦૦૦
૧૩-૧૫	શરીર અને ગૃહશૃંગાર	સૌ. શારદા મહેતા, બી. એ.	૬૦૦૦
૧૬	શ્રીઓ અને જાહેરજીવન	રા. કેશવપ્રસાદ સી. દેશાઈ, બી. એ.	૨૦૦૦
૧૭	શ્રીઓનો સમય અને સાધનનો સદ્ ઉપયોગ	રા. પી. કે. દેશાઈ, બી. એ.	૨૦૦૦
૧૮	સેવા ભગિની નીવેદીતા	રા. સાકરલાલ દવે, બી. એ.	૨૦૦૦

૧૯ શીજીએટમાં આપણી

હિન્દી બહેનોની દુર્દશાનો યોજક: રા. ચીતલીયા. ૨૦૦૦
હૃદય ભેદક ચિતાર,

૨૦ વાર્ષિક સંમેલનના } સૌ. શારદા મહેતા: મિસિસ
બાપણા } નળિજી નહાંગીર પીટીટ. ૪૦૦૦

૨૧ ખગોળ વિજ્ઞાન રા. કે. એન. જ્ઞેશી, બી. એ. ૧૦૦૦

૨૨ સ્ત્રીઓએ શું વાંચવું? } સૌ. વિદ્યાગૌરી, બી. એ. ૨૦૦૦
એને કેવી રીતે વાંચવું? }

૨૩-૨૪ સ્ત્રીઓની નવા } રા. અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીઆર ૪૦૦૦
યુગની વાતો, }

૨૫-૨૬ નવીન પાક શાસ્ત્ર. રા. અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીઆર ૪૦૦૦

૨૭ સ્ત્રીઓની નવા } રા. અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીઆર ૨૦૦૦
યુગની વાતો }

૨૮ મિસિસ એની ખેસન્ટ રા. માવજી ગોવિંદજી શેઠ. ૨૦૦૦

૨૯-૩૦ મહાત્મા મોહન- } રા. પી. જી. દેશાધી. ૧૨૦૦૦
દાસ કે. ગાંધી. }

૩૧-૩૩ ગુજરાત સંસાર } સૌ. શારદા મહેતા, બી. એ. ૬૦૦૦
મુધારા પરિપક્વતાં પ્રમુખનું }
બાપણુ. }

૩૪ ભારત વર્ષમાં સ્ત્રી } સ્વ. લૉ. મા. ગોખલે. ૨૦૦૦
કેળવણી }

૩૫-૩૬ વાર્ષિક સંમેલન તથા } મહાત્મા ગાંધીજી ૧૬૦૦૦
પ્રમુખ ગાંધીજીનું બાપણુ. }

૯૬૦૦૦

પુસ્તકમાળા.

૧ સ્ત્રીઓ અને સમાજ } રા. બી. આર. દીવેગીયા. ૨૦૦૦
સેવા }

૨ સ્ત્રીઓની નવા } રા. અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીઆર ૧૦૦૦
યુગની વાતો }

૯૯૦૦૦

શ્રી વાંચનગૃહો.

પત્રિકામાળા અને પુસ્તકમાળાના વાંચન ઉપરાંત જ્યાં જ્યાં જરૂર જણાઈ ત્યાં બીજાં શ્રી ઉપયોગી માસિકો અને પુસ્તકો મોકલાવવાની પણ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. આમાં કેટલેક સ્થળે તે અર્ધી કીંમતે મોકલવામાં આવેછે અને બીજે કેટલેક ઠેકાણે વિના મુલ્યે મોકલાવવામાં આવેછે. શ્રી વાંચનગૃહોની યોજના આ પ્રમાણે રાખવામાં આવી છે.

દરેક શ્રી વાંચનગૃહનાં વ્યવસ્થાપક નીચે પ્રમાણે કબજાત કરેછે. અમે અમારે ત્યાં શ્રી વાંચનગૃહની વ્યવસ્થા રાખીશું અને તેનું કામ પ્રતિદિન આગળ વધે એવો પ્રયાસ કરીશું. અઠવડીયામાં અમુક દિવસ ઠરાવી નિમેલે સ્થળે નિયમીતપણે એકઠાંમળી અમે પુસ્તકો, માસિકો તથા પત્રિકાનું વાંચન કરીશું. પ્રસંગોપાત કથાવાર્તા અને ભાષણ બજાવવાની વ્યવસ્થા કરીશું. અમારામાં ભગિનીલાલ વધે અને અમે એક બીજાને ઉપયોગી થઈએ એવો પ્રયત્ન કરીશું તથા વાંચનગૃહનો લાભ જેમ વધારે જુદો લે તેમ કરવા મથીશું જેથી ભગિની સમાજનો હેતુ સફળ થાય.

શ્રી વાંચનગૃહનો લાભ લેનાર જુદોનું અમે હાજરીપત્રક રાખીશું અને દરેક મહિનાની ૧ લી તારીખે (૧) વાંચન વખતે હાજર સંખ્યા (૨) શું વાંચ્યું તે, તથા (૩) કોણે વાંચ્યું તે વિગત સાથે—અમારા વાંચનગૃહનો હેવાલ તથા અમારો અનુભવ અમે ભગિની સમાજના સેક્રેટરી ઉપર મુખ્ય ભાગી મોકલીશું. તથા વખતો વખત સમાજના સેક્રેટરી તરફથી અમેને જે સુચના કરવામાં આવશે તેનો અમલ કરીશું.

આવાં શ્રી વાંચનગૃહોની સંખ્યા ૮૦ ઉપરાંત છે, તેમાંથી જેમના તરફથી અમને હેવાલ મળતા રહેછે તેવાં ૫૦ વાંચનગૃહની વિગતવાર આંકડા સાથે હકીકત આ સાથે આપવામાં આવી છે.

સ્ત્રી વાંચનશુદ્ધિ તથા અન્ય સ્ત્રી સંસ્થાઓ ન્યાં સાહિત્ય મોકલવામાં આવે છે ત્યાંની પ્રશ્નિ.

નંબર	ગામ તથા જીલ્લા.	વ્યવસ્થાપક.	કામ શરૂ થવાની તારીખ.	શુ'શુ' કાર્ય થાય છે ?	વાંસનારની સંખ્યા.	સંખ્યાની સંખ્યા.
૨૮	ખહાદરપુર	શ્રી. મોંઘીબાઈ નારણદાસ સન્ત	એપ્રિલ ૧૯૧૭	વાંચન	૪	૫
૨૯	બાકેરાઈ	શ્રી દોસકરબાઈ ગોવિંદભાઈ	સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૧	૧૧
૩૦	બીલીમોરા	રા. કલ્યાણજી રણછોડજી	સને ૧૯૧૭	પત્રિકા-વાંચન	૧	૧૫
૩૧	બીડજમીન	સો. બેન હરીગંગા	સને ૧૯૧૭	વાર્તાલાપ-વાંચન	૧	૫
૩૨	ભરૂચ	સો. લક્ષ્મીબાઈ ખડેરાવ	જુન ૧૯૧૭	”	૩	૭
૩૩	ભાલોદ	રા. ડી. ડી. પડ્યા	સને ૧૯૧૪	શિક્ષણ-ઉદ્યોગ-વાંચન	૩	૩૫
૩૪	ભરૂચ	રા. અમ. કે. નાઈક	સને ૧૯૧૭	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૧	૫
૩૫	ભાલોદ	રા. પંડીત દામોદર ઉત્તમરામ	માર્ચ ૧૯૧૭	શિક્ષણ-વાંચન	૨	૩૦
૩૬	ભાવનગર	રા. પરમાર હીરજી જીજી	સને ૧૯૧૪	વાંચન	૩	૧૭
૩૭	મડુવા	શ્રી. કંકુબાઈ દેવજી	અક્ટોબર ૧૯૧૬	વાંચન	૧	૩૫
૩૮	મોરબી	શ્રી. કાશીબાઈ કુશલલાલ	માર્ચ ૧૯૧૬	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૨	૧૩
૩૯	મોંદરજ	મી. ચારણીયા	માર્ચ ૧૯૧૬	વાંચન	૧	૫
૪૦	ધાંડકોપર	રા. માવજી દામજી શાહ	જાન્યુઆરી ૧૯૧૭	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૨	૧૦
૪૧	મુંબઈ	સો. મણી જટાલાલ જગજીવન ગાંધી	ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૨	૫
૪૨	રાજકોટ	સો. માણિકબાઈ કાનજી કવિ	અક્ટોબર ૧૯૧૩	અક્ષિત, વ્યવહાર નિતીનું શિક્ષણ, સમાજ સેવા.	૫	૨૦
૪૩	રાજપાર્ડી	રા. માણિકબાઈ ગણાભાઈ	જુલાઈ ૧૯૧૭	વાંચન	૧	૧૫
૪૪	લીમડા	રા. મોહનલાલ ગણેશજી વ્યાસ	ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭	પત્રિકાનું ઘેર ઘેર વાંચન	૧	૧૫
૪૫	વઢવાણ	સ. મોતીલાલ પુરશોતમ		વાંચન તથા ઉદ્યોગ	૫	૨૫
૪૬	વટાર	રા. નીલબાઈ મોહનભાઈ	સને ૧૯૧૬	શિક્ષણ-વાંચન	૩	૩૦
૪૭	વાઘણીયા	સો. મણીબાઈ નારણદાસ સંત	ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬	ગુજરાતી, સંસ્કૃત, ભરત, ગુથણ વગેરે.	૧	૩૦
૪૮	સિતોર	રા. નરવરલાલ ગીરવરલાલ શાહ	સને ૧૯૧૨	સ્ત્રી શિક્ષણ વગેરે.	૧	૩૦
૪૯	સિદ્ધપુર	જી. હેન કમલા લક્ષ્મી	માર્ચ ૧૯૧૬	શિક્ષણ, વ્યાખ્યાનો, વધકનું માધ્યમજ્ઞાન.	૧૨	૩૦
૫૦	સુરત	સો. ચીમુ જી. હેન				

સ્ત્રી વાંચનશુદ્ધિ તથા અન્ય સ્ત્રી-સંસ્થાઓઃ જ્યાં સાહિત્ય ઓકલવામાં આવે છે ત્યાંની પ્રશ્નતી.

નંબર	ગામ	વ્યવસ્થાપક.	કામ શરૂ થવાની તારીખ.	શુ' શુ' કાર્ય થાય છે.	વાંચનારની સંખ્યા.	સંલગ્નનારની સંખ્યા.
૧	અમરેલી	સૌ. બાલાબેન કાંતિપ્રસાદ મહેતા.	સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬	શિક્ષણ તથા વાંચન	૪	૨૦
૨	અવિધા	રા. ગુણવંત મંગળ ભટ્ટ.		પત્રિકા-પુ. વાંચન	૧	૭
૩	આમલેયા	શ્રી તારાગૌરી હરીલાલ શાહ		" વાંચન	૪	૩૦
૪	મલાવ	મિસિસ ચંચળબાઇ પરમાર		" પુસ્તક વાંચન	૦	૦
૫	ઉપલેટા	ટપુલાલ કાળીદાસ ઉપાધ્યાય		વાંચન ઘેર થાય છે.	૧	૫
૬	ઉત્તરસંગ	શ્રી. સૌ. નર્મદાગૌરી ગાભાભાઈ		પત્રિકા-પુ. વાંચન	૧	૭
૭	કરાંચી	રા. નાગરદાસ મગનલાલ શાહ	જાન્યુઆરી ૧૭	પત્રિકા-પુ. વાંચન	૬	૩૦
૮	કુડલા	સૌ. જોડારબહેન પ્રભુદાસ	સને ૧૯૧૬	નિબંધલખન તથા વાંચન	૬	૩૦
૯	કેળુજરી	સૌ. જયકાર હરજીવનદાસ	૧-૧-૧૯૧૭	પત્રિકા-પુ. વાંચન	૫	૩૦
૧૦	ગોંડલ	મિસિસ જી. કે ઉપાધ્યાય	ઓગસ્ટ ૧૯૧૭	શહેરના બુદ્ધિ ૧૯		
૧૧	ચલાળા	શ્રી મણીબેન		લખામાં વાંચન પ્રચાર	...	...
૧૨	ચીંગા	યુવકમંડળ લાયબ્રેરીનાં મંત્રી		વાંચન	૨	૬૫
૧૩	જગડીયા	શ્રી. સુરજબહેન કાશીભાઈ	સને ૧૯૧૪	પત્રિકા તથા "મિત્ર વાંચન	૧	૭
૧૪	જામકડોરણ	રા. જીવરાજ મકનજી બ્યાસ	જાન્યુ. ૧૯૧૭	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૧૦	૩૦
૧૫	ઝોળાળા	શ્રી. સુકતાબાઇ જટાશંકર	સને ૧૯૧૫	વાંચન પત્રિકાનું તથા ધાર્મિક	૩	૫
૧૬	ડભાઈ	રા. વિશ્વનાથ સાધવજીભટ્ટ, બી.એ.	ઓગસ્ટ ૧૯૧૭	કન્યાઓને અંગ્રેજી શિક્ષણ	૧	૧૦
૧૭	દામગર	રા. એમ. જી. ત્રીવેદી.	માર્ચ ૧૯૧૭	પત્રિકા તથા પુ. વાંચન	૪	૨૦
૧૮	નડીયાદ	શ્રી શાંતાબેન મગનલાલ	સને ૧૯૧૨	શિક્ષણ-વાંચન	૨	૬૦
૧૯	નાર	રા. ભાઈલાલ કેપુરચંદ શાહ	ડીસેમ્બર ૧૯૧૬	પત્રિકા-પુ. વાંચન	૭	૩૭
૨૦	નોદાદ	સૌ. રમણગૌરી માણેકલાલ	ફેબ્રુ. ૧૯૧૭	શિક્ષણ-ઉદ્યોગ વાંચન	૨	૧૨
૨૧	પરીયા	એક કાર્યવાહક.	ઓક્ટોબર ૧૯૧૭	વાંચન-ઉદ્યોગ-શિક્ષણ	૬	૭
૨૨	પરીયા	રા. મ. જી. ભટ્ટ.		વાંચન-ઉદ્યોગ-શિક્ષણ	૨	૨
૨૩	પલાસવા	રા. ડી. આર. દવે.		પત્રિકા-પુસ્તક વાંચન	૧	
૨૪	પોરબંદર	સૌ. બેન કસ્ટમનંદરી	જુન. ૧૯૧૭	પુસ્તક-વાંચન		
૨૫	પાલનપુર	રા. એચ. કે. ભુચ.	મે. ૧૯૧૭	પત્રિકા-વાંચન		
૨૬	પડોળી	રા. કૃણા ભૂતિ	ઓક્ટોબર ૧૯૧૭	પુસ્તકો ફરે છે.	૩	૫
૨૭	ખખરલા	રા. શંભુલાલ ટીડાભાઈ		વાંચન		

શ્રી વાંચન ગૃહોનો લેવામાં આવતો લાભ.

૫૦ શ્રી વાંચન ગૃહોમાંથી—

૨૬ માં શ્રી વ્યવસ્થાપકો છે અને ૨૪ માં પુરોષો છે.

૩૧ સ્થળે મુકરર કરેલે સ્થાને એકત્ર મળી સાહિત્યનું વાંચન થાય છે: ૧૨ સ્થળે વાંચન ઉપરાંત ઉદ્યોગનું, ધાર્મિક પુસ્તકોનું, વ્યવહારીક તથા અંગ્રેજી શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે: ૪ સ્થળે સાહિત્ય ઘેરે વાંચવા મોકલવામાં આવે છે: અને ૩ સ્થળે મરકીને લીધે કામ હાલ બંધ છે.

૧૩ સ્થળે દરરોજ વાંચન થાય છે: ૧૩ સ્થળે મહિનામાં—ચાર વખત: ૮ સ્થળે ૨ વખત: ૧ સ્થળે ૩ વખત: ૧ સ્થળે ૧૬ વખત: ૧ સ્થળે ૧૦ વખત: ૧ સ્થળે ૮ વખત: ૪ સ્થળે તહેવારના દિવસોએ: અને ૭ સ્થળેથી એ વિશે માહિતી મળી નથી.

૧૧ સ્થળે એક કલાક કામ ચાલે છે: ૨૦ સ્થળે બે કલાક: અને ૩ સ્થળે ત્રણ કલાક કામ ચાલે છે. ૧૬ સ્થળેથી તે સંબંધી માહિતી મળી નથી.

દરેક શ્રી વાંચન ગૃહમાં સરેરાશ હાજરી ૧૩ ની આવે છે.

” ” ” ” વાંચી સમજવનારની સંખ્યા ૨ ની હોય છે.

” ” ” ” સાંભળનારની સંખ્યા ૧૫ ની હોય છે.

એટલે કુલ વાંચી સમજવનારની સંખ્યા.—૧૦૨ ની થઈ: સાંભળનારાંની સંખ્યા—૭૬૫ ની થઈ: અને કુલ લાભ મેળવનારની સંખ્યા—૮૬૭ ની થઈ.

દરેક સંસ્થા વધારે આકર્ષક શી રીતે અને અને તેનો લાભ વધારે પ્રમાણમાં શી રીતે લેવાય?—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં વાંચન ગૃહનાં વ્યવસ્થાપકો—જૂદા જૂદા અભિપ્રાય દર્શાવે છે. અને દરેક ગામના સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં તે ઇલાજો વાજબી હોઈ શકે. તેઓ ઘણા ભાગે નીચલા પાંચમાંથી એક એક ઇલાજ જણાવે છે.

૧. આવનારને ઉત્તેજન મળવાથી ૨. ગમત સાથે જ્ઞાનનાં સાધન આપવાથી ૩. ઉદ્યોગનાં સાધન આપવાથી. ૪. નિષ્કામ કાર્યવાહકોની વૃદ્ધિથી ૫. આર્થિક લાભ મળવાથી.

વ્યાખ્યાનમાળા.

વ્યાખ્યાન માળા—શ્રી જીવનમાં જાગૃતિ લાવી તેમનામાં આત્મ-વિશ્વાસ, સ્વાવલંબન અને કર્તવ્યનિષ્ઠાના અંકુરો સ્ફુરે, ખીલે અને આચારમાં ઉતરે: અવલોકન કરીને, વાંચીને, સાંભળીને, પોતાની મેળે— પોતાની બુદ્ધિશક્તિથી દરેક બાબતનો ન્યાયપૂર્વક નિર્ણય કરતાં શીખે એવા હેતુથી જૂદા જૂદા જ્ઞાનના વિષયો જૂદા જૂદા રૂપમાં તેમની આગળ અનુભવી અને અભ્યાસી વ્યાખ્યાનકારો દ્વારા ચર્ચવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવેછે. મુંબમમાં જૂદા જૂદા સત્તામાં એવાં વ્યાખ્યાનોના, ભજનકીર્તન તથા સ્નેહસંમેલનના અને વાર્તા વિનોદના ૧૦૦ મેલાવડા કરવામાં આવ્યાહતા.

સર્વ મેલાવડામાં વિદુષિ મિસિસ એનીએસ'ટના—વ્યાખ્યાન વેળા શ્રીઓનો ઉત્સાહ અસાધારણ જણાયો હતો. શ્રીગાંધીજી વખતે જાહેરાત વગર સારી સંખ્યાએ હાજરી આપી હતી.

આજ પ્રમાણે બહારગામની શાખાઓમાં પણ જ્યાં જ્યાં અનુકુળતા હોય ત્યાં એવા મેલાવડાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

મુંબમમાં છેલ્લા એ વર્ષમાં થયેલા ૧૦૦ મેલાવડામાં સરેરાશ દરેક મેલાવડામાં ૭૪ શ્રીઓની હાજરી માલુમ પડી હતી.

ભગિનીસમાજ વ્યાખ્યાન માળાની વિગત.

ભાષણનો વિષય	ભાષણોની સંખ્યા	ભાષણ કર્તાનું નામ
-------------	----------------	-------------------

(૧) ચરિત્ર.

શ્રી. ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલે.	(૧) મી. કરશનદાસ જે. ચીતલીયા.
સતી દ્રૌપદી; સાવિત્રી. } "	(૧) સૌ. અવંતીકાબાઈ ગોખલે.
મિસિસ એની એસ'ટ }	(૩) મી. માવજી ગોવિંદજી શેઠ.
મી. દાદાભાઈ નવરોજી.	(૧) મિસિર રતનબાઈ પાવરી.
શ્રી. મોહનદાસ. ક. ગાંધી.	(૧) રા. પી. જી, દેશાઈ.

(૨) કેળવણી.

શિક્ષણકળા	(૨) મી. જી. કે. દેલવાડાકર.
પ્રો. કવેની હિંદી સ્ત્રીઓ માટેની યુનીવર્સિટી.	(૧) રા. હરજીવનદાસ કાળીદાસ.
સ્ત્રી શિક્ષણનો હેતુ.	(૩) " "
સ્ત્રીવર્ગો શા માટે ?	(૧) સૌ. ઇચ્છાદેવી શર્મા.
કેલવણીનો ઉપયોગ.	(૧) શ્રી. મંગળાગૌરી મોતીલાલ.
શિક્ષણ અને સેવા.	(૧) ગં. સ્વ. મણીઆઈ ભટ્ટ.

(૩) સામાજિક.

નવરાત્રી; દીવાળી.	(૨) રા. અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીઆર.
મુંબઈનું અને ગામડાનું સ્ત્રીજીવન.	(૧) રા. માવજી. ગો. શેઠ.
સ્ત્રી વર્ગ અને કુટુંબ સુખ: વર્તમાન સ્ત્રી ધર્મ.	(૨) શ્રી. એનકાર પહેન. દેવીદાસ.
સ્ત્રી સંસ્થાઓનું દ્યેય.	(૧) પ્રો. નૃસિંહપ્રસાદ ભટ, એમ. એ
વર્તમાન સ્ત્રી ધર્મ	(૨) રા. હરજીવન કાળીદાસ
સ્ત્રીઓએ શું કરવું જોઈએ ?	(૧) " "
આપણા ઉદ્ધાર કેમ કરવો ?	(૧) " "
વાણીનો ઉપયોગ જીવનનો આનંદ.	(૩) રા. ગિરધરલાલ મહેતા
સ્ત્રીઓનો ખેતી તે કાણ ?	(૧) રા. જન્મશંકર ખુચ.
ભજન કીર્તન.	(૨) " (લલિત)
સ્ત્રી જાતિસંબંધી વિચારો.	(૧) સૌ. ભાનુમતિ દ. ત્રિવેદી.
પૂર્વ અને પશ્ચિમનું સ્ત્રીત્વ.	(૧) સૌ. ઇચ્છાદેવી શર્મા.
સ્ત્રીઓ અને નવજીવન.	(૧) મિસિસ રતનબાઈ પાવરી.
આદર્શ માતા.	(૧) સ્વામી શ્રી સત્યદેવજી.
સ્ત્રીઓને ભારતનો સંદેશ	(૧) મીસીસ એનીએસ'ટ.

(૪) ઇતિહાસ.

હિંદુ સમયનો, મુસલમાન
સમયનો, અને ખ્રિષ્ટિય
સમયનો ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

(૬) રા. રણજીતરામ વાવાભાઈ,
બી. એ.

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ }
ઈંગ્લાંડનો ઇતિહાસ. }

(૨) " "

(૫) સેવા.

સ્ત્રીઓ અને સમાજસેવા.

(૮) મી. બી. આર. દીવેટીયા. બી. એ.
મી. સી. એન. પંડ્યા. બે. એ.
એલ એલ બી.
મી. એ. વી. ઠક્કર એલ. સી. ઇ.
મી. રણજીતરામ વાવાભાઈ, બી. એ.
મી. સી. એસ. દેવજી, બી. એ.
સ્વામી શ્રી ભૂમાનંદજી.

(૬) ધાર્મિક.

યુગ ધર્મ.
હિંદુ સ્ત્રીઓ અને ધર્મજ્ઞાન
જનસેવા; યજ્ઞ; સત્સંગ.
પર્વો અને ઉત્સવો.
કીર્તન.

(૨) શ્રી નાની બહેન ગજજી.
(૨) મી. જમનાદાસ દારકાદાસ.
(૪) મિસિસ રતનબાઈ પાવરી.
(૧) મી. હરજીવનદાસ કે. મહેતા.
(૧) રા. ગદુલાલ ગોપીલાલ ધ્રુ,
બી. એ.

(૭) વિજ્ઞાન.

તારામંડળ; ગ્રહણ.
રાત્રિદિવસ; લગ્ન.
ખગોળ, ભૂગોળ.

} (૪) મી. એન. બી. લશ્કરી, બી. એ.
(૪) રા. ગીરધરલાલ જી. મહેતા.

(૮) વૈદક.

શરીરચિકિત્સા; તેનું કાર્ય
સાંધા, સ્નાયુ, લોહીપર વગેરે }

(૫) ડૉ. કલ્યાણદાસ જી. દેશાઈ,
એલ. એમ. એસ.

(૯) રાજકીય.

આપણા દેશ:
આપણા દેશની રાજ્ય વ્યવસ્થા:
કોન્ગ્રેસ એ શું છે? } (૩) રા. ચંદ્રશંકર એન. પંડ્યા,
બી. એ. એલ એલ બી.

ફીજીમાં હિંદી બહેનોની સ્થિતિ (૧) શ્રી. મો. ક. ગાંધી.

કોન્ગ્રેસ:
વર્તમાન સ્થિતિ:
સ્વરાજ્યમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન: } (૩) રા. હરજીવન કાળીદાસ મહેતા
હિન્દી રાજકીય સુધારની
ચોજના. } (૧) રા. એ. વી. દ્વર એલ. સી. ઇ.

(૧૦) વાર્તાલાપ.

વિલાયતના સ્ત્રીજીવન સંબંધી (૧) ડૉ. જીવરાજ નારાયણ મહેતા,
એમ. ડી. (લંડન)

ચાલીઓ તથા સંસ્થાઓની
મુલાકાત અને વાર્તાલાપ } (૧૨) સૌ. શારદા મહેતા, બી એ.

સ્નેહ સંમેલન (૧) મિસિસ અવંતીકાબાઈ ગોખલે
ચંપારણ જતીવેળા (તેમના માનમાં.)

વિજ્ઞાનને લગતાં અને વૈદકને લગતાં વ્યાખ્યાનોમાં ચાર્ટર્ડ-નકશા,
મેજીકલેન્ટર્ન અને એવા બીજા પ્રત્યક્ષ પ્રયોગોથી સમજાવવામાં આવેશે.

વાર્તાવિનોદના મેલાવડા અને સ્નેહ સંમેલનોથી સ્ત્રીઓમાં અનુભવ
અને વિચારની આપલે થાય અને ભગિનીભાવ દૃઢ થાય એવો હેતુ
રાખવામાં આવ્યો છે.

આટલા અનુભવ ઉપરથી એમ જણાય છે કે હમેશાં મોટા મેલાવડા
કરવા કરતાં નાની નાની સંખ્યામાં (Groups) બહેનો મળે, તેમાંથી
કાંઈ પુસ્તક વાંચે અને વિષય ચર્ચે: એવાં એકજ વલણનાં બહેનો અમૂક
વિષયનો અભ્યાસ કરવાના હેતુથી અમૂક અમૂક દિવસે મળે-વાંચે ને વિચારે
તો વધારે લાભ થાય-આ દિશામાં પ્રયોગ શરૂ કરવા વિચાર છે.

સ્ત્રીશિક્ષણ વર્ગો.

વિચારશીલ લોકોમાં આ બીના તો સર્વમાન્ય છે કે સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ પર પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર છે, ને પ્રજાની ઉન્નતિ પર દેશની ઉન્નતિનો આધાર છે. કારણ, બાલક તે માતાનું પ્રતિબિંબ છે, અને માતાનાં આચાર, વિચાર, બુદ્ધિ, શારીરિક શક્તિ, ગુણ દોષનો પ્રજાને વારસો મળે છે. એટલે આપણા દેશને માટે આપણે જે સ્થાન ઇચ્છીએ તે સ્થાન પ્રથમ આપણે દેશની માતાઓને આપવું જોઈએ. તેમને યોગ્ય સ્થાન આપવાનો, ઉન્નત બનાવવાનો એક માર્ગ તેમનામાં શિક્ષણનો ફેલાવો કરવાનો—તેમને કેળવવાનો છે.

સ્ત્રીશિક્ષણનો ઉદ્દેશ—સ્ત્રીશિક્ષણનો ઉદ્દેશ એ નથી કે તેમને એકાદ બે ભાષા બોલતાં આવડે અગર તો તેમનાં મગજ જ્ઞાનની વિગતોથી ભરાય. શિક્ષણનો ઉદ્દેશ, ભાષા અને જ્ઞાન દ્વારા તેમની બુદ્ધિ, લાગણી, અને કલ્પનાશક્તિ ખીલાવી, ઉત્તરોત્તર ઊંચી સ્થિતિએ જવા તેમને ઉત્કંઠા થાય અને તેમનું જીવન, તેમના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં ઉદાર, મધુર, સત્ય અને પ્રતાપી બને, પોતે સુખી થાય ને બીજાને સુખી કરે, એજ છે. સામાજિક એવો એક પણ પ્રશ્ન નથી કે જેનો નિર્ણય શિક્ષણ દ્વારા ન થાય. ‘જે હાથ પારણું ઝુલાવે છે તેજ હાથ દુનિયાપર અમલ ચલવે છે.’ સ્ત્રીશિક્ષણનું આટલું મહત્વ છતાં તેનો પ્રચાર હજી આપણા સમાજમાં જોઈએ તેવો નથી. હજી માત્ર શરૂઆતજ થઈ છે. તેનો વિસ્તાર ધણા વધવો જોઈએ. સાધનસામગ્રી અને શક્તિ સાથે પૂરુષોએ તેમજ સ્ત્રીઓએ પહોંચવું જોઈએ. તેમ થશે ત્યારેજ આપણો હેતુ ખરેખર આવશે, ત્યારેજ ભવિષ્યની પ્રજા ઉન્નત થશે, ત્યારેજ આપણું આપણું ધર્મ બળવ્યો કહેવાશે.

આપણા હિંદુ સમાજમાં સાધારણ રીતે બાર તેર વર્ષે કન્યાકેલવણી બંધ થાય છે. રૂઢીને આધિન થઈ લોકો એટલી કુમળી વયે બાલકાને લગ્ન બંધનથી બાંધે છે. એટલે તેનું શિક્ષણ ત્યાં બંધ પડે છે. આઠથી અગીયાર કે બારમા વર્ષ લગીજ તેને નિશાળે મોકલવામાં આવે છે. ત્રણ ચાર વર્ષમાં હજી તેણે ત્રણ પુસ્તકો પણ પૂરાં કર્યા હોતાં નથી ત્યાં તેમનો અભ્યાસ

ભગિની સમાજ—શ્રી-શિક્ષણ વર્ગો—મું.બઈ: ૧૮૧૭.

અટકેછે. એવી વિવાહીત કે અવિવાહિત બાલાઓનું અધુરું શિક્ષણ પૂરું કરવવાના હેતુથી તથા મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ, સધવા તેમજ વિધવા, જેમને શિક્ષણ લેવાની ઇચ્છા હોય તેમને શિક્ષણ આપવાના હેતુથી આ ' સ્ત્રીશિક્ષણ વર્ગો ' ખોલવામાં આવ્યા છે.

શિક્ષણનો વખત અને વિષયો.

સંસારમાં ગુંથાયા પછી સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે શિક્ષણ માટે સમય ઓછો મળે છે એટલે શિક્ષણનો સમય તેમની સગવડને અનુસરીને બપોરના બેથી ત્રણ કલાકનો રાખવામાં આવે છે.

શિક્ષણના વિષયો બે ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવે છે, માનસિક વિકાસ માટે, ક્રમસર ગુજરાતી, ગણિત તથા શીવણ ભરત શીખવાય છે તથા હૃદયના વિકાસ માટે મહાન સ્ત્રી પુરૂષોનાં જીવન ચરિત્રો, બોધક વાર્તા તથા સામાન્ય જ્ઞાનનાં વિષયો—ઈતિહાસ, ભુગોળ, ખગોળ, આરોગ્ય, બાલકોનું રક્ષણ—શિક્ષણ, ગૃહવ્યવસ્થા વગેરે વિષયો—વાર્તા અને વ્યાખ્યાન—દ્વારા અથવા તો વાંચી સમજાવીને સરળ રીતે શીખવવામાં આવે છે.

તપાસ અને પરિક્ષા.

સામાન્ય રીતે દરેક વર્ગમાં છમાસિક પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. પ્રસંગોપાત કેળવણીના કામમાં અનુભવી હોય તેવાં બહેન બંધુઓને બોલાવી, વર્ગો તપાસાવી તેમની સહલાહ લેવામાં આવે છે અને અનુકૂળતાના પ્રમાણમાં તે સુચનાનો અમલ પણ કરવામાં આવે છે.

ડીસેમ્બર, ૧૯૧૭ માં સૌ. બહેન શારદા સુમંત મહેતા, બી. એ., તથા સૌ. બહેન સરલાદેવી અંબાલાલ સારાભાઈએ કેટલાક વર્ગો તપાસી ઉપયોગો સુચના કીધી હતી.

શિક્ષકો.

આ પ્રકારના શિક્ષણની ક્ષતેહનો આધાર વર્ગોનાં શિક્ષકો તેમજ કાર્યવાહકો પર રહે છે. બાલકો માટેની શાળામાં જે રીતે કામ લેવામાં આવેછે તે રીતે મોટી ઉમ્મરની બહેનો સાથે કામ લઈ શકાય નહિ. શિક્ષણ દેનારમાં ને લેનારમાં જેમ ઓછું અંતર રહે તેમ કામ વધારે

સરળ થાય છે. કોઇપણ પ્રકારની સંસ્થાની સ્થિરતા બાબત બળ વાપરવા પર નથી પણ સ્નેહબળ વધારવાથી વધે છે. શિખવા આવનારના સંજોગો, સ્થિતિ, આચારવિચાર, રીતરીવાજથી વાકેફ થઇ, તેમની અનુકૂળતા વિચારી, તેમનો વિશ્વાસ સંપાદન કરી તેમની જોડે કામ લેવાથી તેઓ શિખવામાં રસ લેશે, તેમની મુશ્કેલી વિનાસક્રાંતિ જણાવે છે, ને તે દુર કરવાનું બની શકે છે. આવા સંજોગોમાં પોતાના વિચારો અને વર્તનથી જે શિક્ષણ અપાય તે શિક્ષણ શિખનારના જીવનમાં વણાઈ જાય છે. એટલા માટે શિખવનાર ઉપર જણાવેલી વસ્તુસ્થિતિથી વાકેફ અને સંસ્કારી હોવાં જોઈએ. આ વર્ગો માટે તેવી વ્યવસ્થા કરવા દરેક પ્રયાસ થાય છે.

કુટુંબમાં શિક્ષણથી સ્ત્રીઓનાં મનનો, શરીરનો, અને આત્માનો વિકાસ થાય અને જેથી તેઓ પોતાનું, કુટુંબનું, તેમજ જનસમાજનું કલ્યાણ કરી શકે એવા શિક્ષણની યોજના કરવામાં આવી છે.

વ્યવસ્થા.

ભગિની સમાજ કારોબારી માંડળનાં બહેનો આ વર્ગોને અંગે સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગોમાં શિક્ષણ આપવાનું, વ્યવસ્થા રાખવાનું, શિખવા આવનારની મુશ્કેલી જાણી લઈ તે દુર કરવાનું, જેઓ વર્ગોનો લાભ લેતાં બંધ પડે અગર અનિયમીત હાજરી આપે તેમને ઘેરે જઈ તેમને નિયમીતપણે વર્ગોનો લાભ લેવા સમજાવવાનું, જેઓ વર્ગોથી વાકેફ ન હોય તેમને વાકેફ કરી વર્ગોમાં ચાલતા કામની સમજણ આપી વર્ગોનો લાભ લેવા આકર્ષવાનું, વર્ગો માટે લોકોની સહાનુભૂતિ મેળવવાનું, તેમજ પોતાની બહેનોની એકંદર સ્થિતિ સમજી લઈ તેમનું જીવન સરળ, આનંદી અને ઉન્નત બને તેવો માર્ગ કરી આપવાનું પરોપકારી કાર્ય તેઓ, પોતાના સમય, શક્તિ અને સાધનનો ભોગ આપી, કરે છે.

મીશનરી બાનુઓની માફક ઘેર ઘેર ફરી પોતાની બહેનોનું ત્રેય સાધવામાં આનંદ માનનાર આવાં દેવી પ્રકૃતિવાળાં બહેનો મોટી સંખ્યામાં બહાર પડે, ને પુરુષ વર્ગ તેમના કાર્યને વધાવી લઈ તેમને ધટતું ઉત્તરન આપે તો દેશની પ્રગતિ કેટલી ઝડપથી થાય !

સ્ત્રીશિક્ષણવર્ગોમાં અભ્યાસ કરતી શિષ્યાઓનું વર્ગીકરણ.

સને ૧૯૧૭

નાં	વર્ગનું નામ.	સ્થળ.	ગુજરાતી સાહિત્ય.	ગુજરાતી વાંચન.	ગુજરાતી શરૂઆતનું.	હિંદુ ઇસ્લામી.	તાત્કાલીક ઉપાયોનું શિક્ષણ.	ટોલ.	પરજીલ.	વિપ્રવા.	કુમારિકા.	જી. સી. રોડી.	વ્યવસ્થાપકનું નામ.
૧	ભગિની સમાજ સ્ત્રી શિક્ષણ સંઘર્ષ વર્ગ. (કોટ)	સંઘર્ષ	૬	૨૦	૬	૧૩	૮	૧૩	૩૮	૩	૮	૧૮	સૌ. હીરાબહેન પ્રાગળવ્યાસ
૨	ભગિની સમાજ સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગ. (ગિરગામ)	"	૫	૫	૬	૪	૨	૫	૧૮	૨	૮	૮	મિસિસ રતનબાઈ પાવરી
૩	ભગિની સમાજ સ્ત્રી ઉદ્યોગ વર્ગ. (સેન્ડ હર્ટ રોડ)	"	૦	૦	૦	૧૭	૦	૦	૧૭	૨	૦	૬	સૌ. સુરબહેન. મણીલાલ
૪	ભગિની સમાજ સ્ત્રી શિક્ષણ અમરેલી વર્ગ.	અમરેલી	૮	૦	૭	૦	૦	૦	૧૬	૮	૦	૮	સૌ. બાળાગૌરી કાન્તિપ્રસાદ મહેતા.
૫	ભગિની સમાજ અંગ્રેજી શિક્ષણ વર્ગ. (કન્યાઓ માટે)	ડભોઈ	૦	૦	૦	૦	૧૮	૦	૧૮	૦	૦	૧૫	રા. વિ. એમ ભટ્ટ, બી. એ.
૬	મહિલા શિક્ષણ વર્ગ.	સિતોર	૧૦	૦	૧૦	૧૦	૦	૦	૩૦	૦	૦	૧૫	રા. નટવરલાલ ગી. શાહ
૭	સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગ.	ચલાળા	કાર્ય કરનારાની ગેરહાજરીને લીધે બંધ પડ્યા.					...	...	...	...	...	ગં. સ્વ. મણીબહેન
૮	સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગ.	નાંદોદ	કાર્ય કરનારાની ગેરહાજરીને લીધે બંધ પડ્યા.					...	...	...	...	...	સૌ. રમણગૌરી માંગુકલાલ
૯	સ્ત્રી ઉદ્યોગ વર્ગ.	વઢવાણ	બંધ પડ્યા—વ્યવસ્થાપકનાં મૃત્યુની નોંધ લેતાં બેદ ઉપજે છે.					...	...	...	...	...	રા. મોતીલાલ પરશોતમ
ટોટલ			૩૦	૨૫	૨૮	૪૪	૧૦	૧૮	૧૩૮	૬૪	૧૪	૭૨	

વધતા જતા સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગો.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે હાલ કુલ નવવર્ગોમાંથી છ વર્ગો ચાલુ છે, તેમાં ત્રણ મુંબઈમાં છે અને ત્રણ બહાર ગામ—ગુજરાત કાઠીયાવાડમાં ચાલે છે. ને કાર્ય કરનારની અનિવાર્ય કારણથી ગેરહાજરીને લીધે બહાર ગામના ત્રણ વર્ગો હાલ બંધ પડ્યા છે.

સ્ત્રી ઉદ્યોગ વર્ગો.

વિધવાઓની તેમજ કમનશીબ અનાથ સધવાઓની સ્થિતિ ધણી વખત દયાજનક હોય છે ! માનસિક વિકાસ માટે કેળવણી લેવા જેવી તેમની સ્થિતિ હોતી નથી. ગુજરાતનાં સાધન માટે તેઓ તરફડતી હોય છે. કુશીનતા સાચવી—અને ગુજરાતનાં સાધન કરી આપવા માટે ઉદ્યોગ ગૃહોની જરૂર છે. આવા ઉદ્યોગ ગૃહો ઠામ ઠામ જોઈએ. ને એવી વ્યક્તિઓને ખોળી કાઢી તેમને કામે લગાડવી જોઈએ.

આને માટે મોટા પાયા ઉપર યોજના થવી જોઈએ. જે કોઈ સખી ગૃહસ્થો તે બાબત ધ્યાન ઉપર લેશે તો અનાથ અબળાના હૃદયની દુવા તે મેળવી શકશે.

જે થોડી થોડી પણ મદદ આપવામાં આવે તો નાના નાના ગામોમાં બીજે ધણે સ્થળે સ્ત્રી ઉદ્યોગ વર્ગો ખોલી શકાય તેમ છે.

અમને જેમ અનુકૂળતા જણાતી જશે તેમ અમે તે દિશામાં આગળ વધીશું.

જેત જેતામાં એટલી બધી જવાબદારી અમારા ઉપર આવી પડશે એમ અમે ધાર્યું ન હતું. અમે તે માટે તૈયાર પણ ન હતાં. પરંતુ માગણીને માન આપીને અમે આ શુભ કાર્ય સ્વીકાર્યું છે, તે નીભાવવાને અને સંગીન બનાવવાને પ્રભુ અમને બળ આપો.

વર્ગોની વિશેષ હકીકત નીચે પ્રમાણે છે—

પુસ્તકાલય.

પુસ્તકાલય એ હાલના જમાનામાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિનું એક સચળ સાધન ગણાય છે. પ્રત્યેક બાળકમાં, તેમ કાર્ય કરવામાં પણ જ્ઞાનની ખાસ જરૂર છે. કાર્ય કરવાની ઇચ્છાવાળાં તેમજ જ્ઞાન વૃદ્ધિની જાણના ધરાવનાર બહેનો માટે ખાસ પસંદ કરેલાં લગભગ ૧૦૦૦ પુસ્તકોનું પુસ્તકાલય-બનાવવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તકો બે સ્થળે બહેની નાખવામાં આવ્યાં છે. એક, ભગિની-સમાજ કાર્યાલયમાં (સર્વેન્દ્રસુ ઑફ-ઇન્ડિયા સોસાયટીના મકાનમાં) તથા બીજું કોટના સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગના હોલમાં.

જાણી બહેનો પ્રમાણમાં પુસ્તકાલયનો સારો લાભ લે છે. ઘણી વેળા તેમને પુસ્તકો પસંદ કરી આપવામાં આવે છે. તેનો કેવો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેની પૂછપરછ કરવામાં આવે છે ને તેમને સમજવામાં મૂશ્કેલી જણાય તો સમજાવવામાં આવે છે.

હવે, પુસ્તકોને અમૂક ભાગમાં બહેની નાખી, જૂદે જૂદે સ્થળે રાખી, તેનો વધારે બહોળો ઉપયોગ થાય તેમ કરવા અનુકૂળતાએ તજવીજ થશે. પુસ્તકોની સંખ્યામાં વધારો થતાં તેનું લીસ્ટ પણ છપાવવામાં આવશે જેથી બહેનો ઘેર બેઠા પણ પુસ્તકો મંગાવી શકે.

પુસ્તકો સિવાય કેટલાંક ઉપયોગી માસિકો પણ મંગાવવામાં આવે-છે અને તેનો પણ ઠીક ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

સ્ત્રીશિક્ષણ પ્રશ્નાવળી.

આપણી સ્ત્રીસંસ્થાઓની વાસ્તવિક સ્થિતિ શી છે, એની ખરી મુંઝેલી શી છે, જનસમાજ પ્રત્યે સંસ્થાનું અને સંસ્થા પ્રત્યે જનસમાજનું કર્તવ્ય શું છે, એ હકીકત એકત્ર કરવાના હેતુથી ગયે સાલ ૪૦ પ્રશ્નોની એક પ્રશ્નાવળી તૈયાર કરી જૂદી જૂદી સંસ્થાઓને અને અનુભવી સજ્જનોને ૧૦૦ સ્થળે મોકળવામાં આવી હતી. તેના ઉત્તરમાં અમને ૯ સ્થળેથી સવિસ્તર જવાબ મળ્યા કે જેનું દોહન કરી અમોએ હેવાલ તૈયાર કર્યો છે. તે અન્ય સ્થળે કોઈ માસિકમાં અગર પત્રિકાએ હવે પછી પ્રસિદ્ધ થશે.

પ્રશ્નાવળી ઉપયોગી હોવાથી અત્રે આપી છે. આ પ્રશ્નોનું નિરા-
કરણ થાય તો કામ બહુ સરળ થઈ પડે.

પ્રશ્નાવળી.

- ૧ તમારા સ્ત્રી વર્ગ સ્થાપવાની શી જરૂર જણાઈ હતી ? એ હેતુ કેટલે દરજ્જે ફલીભૂત થયો છે ? ફલીભૂત થવામાં શી મુશ્કેલી નડી હતી ? અને તે મુશ્કેલીઓ કેવી રીતે દૂર કરી ?
- ૨ તમારા સ્ત્રી વર્ગોનો કોણુ લાભ લે છે ? સામાન્ય રીતે કંઈ જ્ઞાતિની, કંઈ ઉન્નતની, કેવી સ્થિતિની, અને કેટલી ?
- ૩ લાભ લેતી સ્ત્રીઓ નિયમિત આવે છે ? અનિયમિત આવવાનાં વર્ગનાં, ધરનાં, કે ખીજનાં શાં કારણો ધારો છો ? સ્ત્રીઓ સાધારણ રીતે કેટલા માસ કે વર્ષ લગી વર્ગનો લાભ લે છે ?
- ૪ આ વર્ગો પ્રત્યે સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓના પિતા અને પતિની સહાનુભૂતિ છે ?
- ૫ ધરવ્યવસ્થા કરવાની હોય અને નાનાં બાલકો હોય તે છતાં બહુ-વાની ધરજા હોય તેઓને માટે કંઈ વ્યવસ્થા છે ? અગર ન હોય તો શી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ ?
- ૬ સંયુક્ત કુટુંબની સ્ત્રીઓને માટે શા રસ્તા લેવા જોઈએ ?
- ૭ સ્ત્રીવર્ગમાં તદ્દન નિરક્ષર સ્ત્રીઓ આવે છે કે સહજ જ્ઞાનવાળી ? બંને આવતી હોય તો બંને વર્ગ જુદા રાખો છો કે સાથે ?
- ૮ વર્ગમાં આવતી જૂદી જૂદી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ એક ખીજ સાથે છૂટથી ભેળાય છે કે કેમ ? બંને વર્ગ માટે જુદી સંસ્થાની તરફેણમાં છો ?
- ૯ તમારી સંસ્થાના વર્ગોનો ટાઇમ કયો છે ? એ ટાઇમિંગ અનુકૂલ છે કે કેમ ?
- ૧૦ અભ્યાસક્રમ શો રાખ્યો છે ?
- ૧૧ ગુજરાતી સમુજગું કિંવા બરાબર ન જાણનાર ઇંગ્લેન્ડ કે સંકૃત શિક્ષવાની હેંશ ધરાવે છે, એ તમને અનુભવ છે ? હોય તો તમે કેવી રીતે વ્યવસ્થા કરો છો ?
- ૧૨ સંગીત ગુજરાતી જ્ઞાન આપવાની જરૂર ધારો છો ? કેવો ક્રમ જોઈએ ?

- ૧૩ સામાન્ય જ્ઞાન માટે શી વ્યવસ્થા છે ?
- ૧૪ વિભાગીય જાતિના વાનારાં, જનારાં, અને જેઓ પોતાની પત્નીને ઇંગ્લેન્ડ રીતરીવાજવાળી અને ઇંગ્લેન્ડ ભણેલી જોવા ઇચ્છે છે તે સંયુક્ત કુટુંબને લીધે પ્રથમ શીખેલી નથી હોતી, તેમને ગુજરાતી ઇંગ્લેન્ડ શિક્ષણ દુક સમયમાં આપવાની કાઈ વ્યવસ્થા છે ? ન હોય તો શી સૂચના કરો છો ?
- ૧૫ સંસ્કૃતની આવશ્યકતા છે ?
- ૧૬ તમને એમ નથી લાગતું કે લાભ લેતી સ્ત્રીઓને ઘેરથી અભ્યાસ કરી લાવવા આપવું એ મુશ્કેલીમાં વધારો કરવા જેવું છે ? વર્ગમાં જ નેટલું બને તેટલું થવું જોઈએ. તો તેમ કરવા શું કરવું ?
- ૧૭ પારસી શિક્ષકોની આપણાં સ્ત્રી વર્ગો ચલાવવાની મુશ્કેલીઓ નજરે પડી છે ? હોય તો કઈ ?
- ૧૮ હિંદુ સ્ત્રી શિક્ષકોની મુશ્કેલીઓ ?
- ૧૯ કુલીન કુટુંબોમાંથી હિંદુ સ્ત્રીશિક્ષકો શી રીતે બહાર પડે ?
- ૨૦ પુરુષ શિક્ષકોની મુશ્કેલીઓ ?
- ૨૧ પરીક્ષા લેખીત થવી જોઈએ કે મોઢેથી ? બંનેનો તમારો અનુભવ છે ?
- ૨૨ ગુજરાતી વર્ગોમાં પણ ક્રમવાર અભ્યાસ ગોઠવવાની જરૂર છે કે કેમ ?
- ૨૩ સામાન્ય પત્રવ્યવહાર, ગૃહવ્યવસ્થા બાળજીવનની આવશ્યક, રીત શીખવવા કાંઈ પ્રયત્નો થયા છે ?
- ૨૪ સ્ત્રી વર્ગોમાં નાની કન્યાઓ અને પરણેલી હોય તે બંનેને દાખલ કરવાની તરફેણમાં છે ? સ્ત્રી વર્ગમાં કોને દાખલ કરવી જોઈએ ?
- ૨૫ આ વર્ગમાં ભણતી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે શિક્ષકોનો કેવો સંબંધ છે ? કેવો હોવો જોઈએ ? કન્યાઓ તરફ જેવો સંબંધ, રીતભાત, વર્તન હોય છે, તેવો હોવો જોઈએ કે બીજી રીતે ? અનુભવ શો છે ?
- ૨૬ સ્ત્રી વર્ગના મંત્રી-કાર્ય વાહકો તમારી સાથે કામ કરે છે ? ત્યાં તમને શી મુશ્કેલીઓ નડે છે ?
- ૨૭ બધા સ્ત્રી વર્ગના કાર્યવાહકોનું સંમેલન કર્યું હોય તો કેમ ?

- ૨૮ સ્ત્રી વર્ગોના વાર્ષિક મેળવણમાં અભ્યાસ કરતી મોટી વયની સ્ત્રીઓ પાસે વ્યાખ્યાન, સંવાદ કરાવવાં કે ક્રમ ? તે વખતે પુરુષોની હાજરી માટે તમારું શું કહેવું છે ?
- ૨૯ બીજાં પુરુષો કે સ્ત્રીઓ પાસે કાંઈ કાંઈ વાર વ્યાખ્યાન કરાવવાની પદ્ધતિ માટે શું કહેવું છે ? તેનો વાસ્તવિક લાભ લેવાય છે ? સ્ત્રીઓ સમજે છે ? કાંઈ ફેરફાર સૂચવો છો ?
- ૩૦ સ્ત્રીઓ અંદર અંદર, —અગર શિક્ષકો, કે બીજાં સ્ત્રી પુરુષો આવી, પુસ્તક વાંચે ને સમજાવે, એ પદ્ધતિ માટે તમારું શું કહેવું છે ?
- ૩૧ આ સ્ત્રી વર્ગોનો લાભ શા હેતુથી લેવાય છે ? વખતનો સદુપયોગ કરવા ? જીજ્ઞાસાના સાધન માટે ? કે આનંદ માટે ?
- ૩૨ ઇંગ્લેન્ડ કાઢી નાખ્યા તો સ્ત્રીઓ લાભ લેશે ? બીજાં સ્ત્રીઓને ઇંગ્લેન્ડ શીખવાની જરૂર છે ? હાલના યુવાનો પોતાની પત્ની ઇંગ્લેન્ડ જાણતી હોય તોજ સારી થાય એમ માને છે, તેમાં તમારો શું ભત છે ?
- ૩૩ સ્ત્રીવર્ગો કયે સ્થળે ચલાવવા જોઈએ ? મંદિરમાં, લાયબ્રેરીમાં. ચાલીમાં કે ખાસ મકાનોમાં ? સ્ત્રીઓ, વર્ગ ગમે ત્યાં હોય તો આવી શકે ? એમના પતિ તથા કુટુંબી આવવા દે ?
- ૩૪ સંગીત, ભરત, શિવજી ગુંથણનું જ્ઞાન અપાય છે ? એમાં કયું વધારે આવશ્યક છે ? ને કયું સ્ત્રીઓ શીખે છે ? શા હેતુથી ?
- ૩૫ વિધવાઓ અને સધવાઓ માટે સ્ત્રીવર્ગો જીલ્લા જોઈએ, એમ તમે માનો છો ?
- ૩૬ સંસ્થામાં સ્થાયી રહેવાની અનુકુળતા છે ? ત્યાં રહેનારી અને બહારથી આવી ભણનારીના અભ્યાસમાં, રિત રિવાજમાં ભેદ લાગ્યો છે ?
- ૩૭ નિયમિત રીતે સ્ત્રીઓ કેટલાં વર્ષ વર્ગમાં આવી શકે ? અનુભવ પ્રમાણે કેટલાં વર્ષનો અભ્યાસ ક્રમ થવો જોઈએ ?
- ૩૮ લગ્ન, સુવાવડ, ધરની ઉપાધિથી અભ્યાસમાં વિધિ નડે છે, તો તે વિધિ રહેવાં દેવાં, કે અટકાવવા ઉપાય સૂચવો છો ? અગર એ ધ્યાનમાં લઈ અભ્યાસ ક્રમ અને શીખવવાની પદ્ધતિમાં ભેદ રાખશો ?

૩૯ ધાર્મિક શિક્ષણની જરૂર છે ? શી રીતે ?

૪૦ અસંખ્ય વિધવાઓ અને અનાથ સધવાઓને ગુજરાતનું સાધન થાય એવી ઉદ્યોગિક ફેળવણીની આવશ્યકતા આપને લાગે છે ? લાગતી હોય તો શી વ્યવસ્થા સુચવો છો ?

શિષ્યવૃત્તિ.

ભચી ફેળવણીને ઉત્તેજન આપવું એનો પણ સમાજના હેતુમાં સમાવેશ થતો હોવાથી, એક કન્યા, જે અંગ્રેજી છડું ધોરણ શીખે છે તેને માસિક રૂ. ૧૦) ની શિષ્યવૃત્તિ (Scholarship) આપવામાં આવે છે. સમાજ એવું ભંડોળ ધરાવતી ન હોવાથી આ ખૂટેનની લાયકાત અને જરૂરીયાત ધ્યાનમાં લઈ અમોએ એક મિત્રને કહ્યું, અને તેમણે અમારી વિનંતિ ધ્યાનમાં લઈ ઉપલી શિષ્યવૃત્તિ આપવા સ્વીકાર્યું છે.

અસહાયને સહાય.

દુઃખી, દીન, દર્દી ખૂટેનોને અગ્રગટપણે સમાજનાં કેટલાંક કારોબારીઓ અણીને વખતે સહાયતા આપી શક્યાં છે. આવાં દયાના કામને માટે અમને કોઈકોઈ પ્રસંગે કોઈ સહૃદય ખૂટેન બંધુઓ તરફથી છૂપી મદદ મળતી રહે છે અને તે મદદનો અસહાયને સહાય આપવામાં ઉપયોગ થાય છે.

કલીન કુટુંબો દુઃખ અને દીનતાથી કેવાં રીબાય છે તેનું ચિત્ર હૃદય-દ્રાવક થઈ પડે ! પ્રભુ તેમનું રક્ષણ કરો.

શ્રીમંતો પોતાનો પૈસો પાત્રે દાન આપવામાં ખર્ચે તો દેશમાંથી ધણું દુઃખ દર્દ ઓછું થઈ જાય. પરંતુ થોડા અપવાદ સિવાય દાનીજનો તેનું રહસ્ય હજી સમજ્યા લાગતા નથી. મન, વચન, અને કાયાથી સમાજ ભગિનીઓ, ભગિની સમાજની જે યતકિંચિત્ સેવા બને છે, તે કરે છે, ને કરશે.

પ્રવાસ.

મુંબઈની બહાર ગુજરાત કાઠીયાવાડનાં ગામડાંઓમાં અને શહેરોમાં જે ૮૦ જેટલાં સ્થળોએ કામ ચાલે છે, તેને જગૃત રાખવા તેમની મૂશ્કે-

લીઓ અને જરૂરીયાતો જાણવા તથા ઘટતું ઉત્તેજન આપી તેમના કાર્યમાં અનતી સરળતા કરી આપવા માટે ઓછામાં ઓછું વર્ષદરમીઆન એક વખત તો લગભગ બની શકે તેટલાં સ્થળની મુલાકાત લેવાવી જોઈએ.

એ પ્રમાણે પ્રવાસે જવા અને ફેટલાંક સ્થળોની મુલાકાત લેવા સમાજનાં ઉપ-પ્રમુખ લેડી લક્ષ્મીબાઈ અને ખજાનચી સૌ. અવંતીકાબાઈ ગોખલેએ વિચાર રાખ્યો હતો. પરંતુ સર્વત્ર મરકી શરી નીકળવાને લીધે તે વિચાર પાછળથી માંડી વાળવામાં આવ્યો, અને અવંતીકા બહેન તો મહાત્મા ગાંધીજીની સાથે ચંપારણમાં કામ કરવા એક સ્વયંસેવિકા તરિકે ગયાં, જેને માટે આ સમાજ આનંદ પ્રદર્શાત કરે છે.

સમાજનાં પ્રમુખ—સૌ. શ્વારદાબહેન ગયા ઉનાળામાં નવસારી પ્રાંતમાં ફરવા નીકળ્યાં હતાં. તેમના ઉમંગી પતિ, ડૉ. સુમંત મહેતાની સાથે તેઓ ગામડે ગામડે અને શેહેરે શેહેર ફર્યાં. દરેક સ્થળની પ્રવૃત્તિ તપાસી. જ્યાં જ્યાં કશી પ્રવૃત્તિ ન હતી અને અનુકૂળતા હતી ત્યાં પ્રવૃત્તિ શરૂ કરાવી—આ પ્રમાણે કાર્યનાં ફેટલાંક ક્ષેત્રો તેમણે ખોલ્યાં. ગયા ડિસેંબર માસમાં તેઓ બહેન મુંબઈમાં હતાં ત્યારે જુદી જુદી ચાલીઓની અને સંસ્થાઓની મુલાકાત લીધી હતી. આ રીતે બીજી બહેનો માટે તેઓએ સારો દાખલો ખેસાડ્યો.

સમાજનાં ઉપ-પ્રમુખ લેડી લક્ષ્મીબાઈએ ગોધરામાં—શુજરાત રાજકીય અને સંસાર સુધારા પરિષદમાં ભાગ લઈ ત્યાંથી પાછા ફરતાં ઉમરેક અને વડોદરાની મુલાકાત લીધી. ઉમરેકમાં બે દિવસ રહ્યાં ત્યાંનાં વનિતા વિશ્રામની સ્થિતિનું આરીકીથી અવલોકન કર્યું. સભા ભરી સૌને ઉત્તેજિત કર્યાં અને યથાશક્તિ ભેટ પણ ધરી. વડોદરામાં મરકી હોવાથી થોડાજ કલાક થોભી ત્યાંની સંસ્થાની બહેનોની મુલાકાત લીધી.

સમાજના સેક્રેટરી—રા. ચીતલીયા ઉપલે સ્થળે લક્ષ્મી બહેનની સાથે હતા. સિવાય કંઈક જાણવાની—શીખવાની વૃત્તિથી તેમણે ગઈ સાલ ફેડગામમાં પંડિતા રમાબાઈ તરફથી ચાલતા મૂકિત મિશનની અને પુનામાં પ્રો. કર્વેવાળા મહિલા વિદ્યાલયની, અને પુનાના સેવાસદનની મુલાકાત લીધી હતી. સિવાય અવિધા, નાંદોદ, સુરત, ભરૂચ... વગેરે ફેટલાંક સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંનું કામ તપાસ્યું હતું.

આર્થિક સ્થિતિ.

કાર્ય શરૂ કર્યા બાદ લગભગ એક વર્ષે કાર્યની દિશા દોરી તેને માટેના ખર્ચની આંકણી કરતાં **ઓછામાં ઓછા વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦૦** નો અંદાજ નીકળ્યો. એટલા ખર્ચને પહોંચી વળવા અમારે ભારે પ્રયાસ કરવો પડ્યો. ખર્ચનો અંદાજ કાઢ્યો ત્યારના ને અત્યારના કાગળ વગેરેના ભાવમાં ઘણાજ વધારો થઇ ગયો છે. સાહિત્ય દ્વારા શિક્ષણ ફેલાવવાની સમજની મૂખ્ય નેમ હોવાથી તેને પણ પહોંચી વળવા પ્રયાસ થયો.

આ સાથે આપેલા આવક ખર્ચના હિસાબ ઉપરથી આપણે જોઇ શકીશું કે—પ્રથમ વર્ષમાં કુલ આવક રૂ. ૨૮૮૧-૮-૦ ની થઈ હતી, ને ખર્ચ રૂ. ૨૮૧૨-૧૨-૦ નો થયો હતો:—ખીજા વર્ષમાં આવક રૂ. ૭૬૮૮-૪-૦ ની થઇ, અને ખર્ચ—રૂ. ૫૧૨૪-૧૦-૦ નો થયો છે, ને **બાકી સીલક રૂ. ૨૫૬૩-૧૦-૦** છે. સભાસદોનાં નામો, લવાજમ, ભેટ... વગેરેની યાદી છેવટે આપવામાં આવી છે. સમાજના કાર્યના હેવાલ ઉપરથી તેના હાલના કાર્ય ક્ષેત્રનો અને ભવિષ્યમાં તેનો વિસ્તાર કેટલો વધી શકે તેમ છે તેનો ખ્યાલ આપણને આવી શકે તેમ છે. પરંતુ ચાલુ કામને પહોંચીવળવા, નિભાવવા, સંગીન બનાવવા અને તેનો વિસ્તાર વધારવા જેમ નિઃસ્વાર્થ મનુષ્યોની જરૂર છે તેમ પૈસાની પણ જરૂર છે.

થોડાં કાર્ય કરનાર બધાં કાર્ય એક સાથે કરી શકે તે અશક્ય જેવું છે. જેની જોવી શક્તિ તેટલોજ તે બોલે ઉઠાવી શકે. જો તે પ્રમાણે કાર્યની જવાબદારી આપણી બધાંની વચ્ચે વહેંચાઇ જાય તો કામ અતિશય સરળ થઇ જાય એ નિસંદેહ છે.

પરોપકાર બુદ્ધિવાળાં સાધનસપત્ર મનુષ્યો જો પૈસા સંબંધિ જવાબદારી પોતાને શિર લે તો ખીજાં કાર્ય કરનાર કેટલી શાંતિથી, નિશ્ચિત-પણે પોતાનું કાર્ય બજાવી શકે? અને એકાગ્ર ચિત્તે થયેલું કામ કેટલું ફળદાયી નીવડે? એ અવસર વહેલો આવો એટલુંજ આપણે ઇચ્છીશું.

આભાર.

જે જે બહેનો અને બંધુઓની સહાયતાથી સમાજનું કાર્ય નીભી રહ્યું છે તેમને યાદ કર્યા વગર હેવાલ અધુરોજ કહેવાય. જોતજોતામાં—જે સાર્વજનિક પુષ્ટિ સમાજને મળી છે તે, પ્રયાસના પ્રમાણમાં સંતોષ-જનક છે એમ અમારે કબુલ કરવુંજ જોઈએ.

શરૂઆત એક સેવાભગિનીએજ કરી. દરેક કામ, નાતું કે મોટું, સફલ થાઓ યા ન થાઓ, પરંતુ દીલ લગાડીને તન તોડીને કરવું, એજ તેમણે ધર્મ માન્યો, અને બજાવ્યો. એવીજ ખીજ બહેનો પણ સમાજને સદ્ભાગ્યે મળી આવ્યાં. તેમાં વધારે થતોજ રહ્યો છે: એક વર્ષ પૂર્વે કુલિન કુટુંબનાં એક એવાં સુશિલ, સહૃદય, સંસ્કારી અને બુદ્ધિપ્રભાવવાળાં છતાં શાંત, અને નિરાભિમાની બહેન ભગિની સમાજને પ્રાપ્ત થયાં છે, કે જે ઝળકતા ભવિષ્યની સાક્ષીરૂપ છે.

પૈસાથી સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી શકાશે, પરંતુ પૈસાવડે એ સંસ્થા ચલાવનારાં નિઃસ્વાર્થ સહૃદય મનુષ્યો ઉત્પન્ન કરી શકાશે નહિ.

તેજ વેળા એમ પણ કહેવું જોઈશે કે સંસ્થા નિભાવવા માટે પૈસાની જરૂર તો છેજ. અને એ જરૂરીયાત સમજી જોઓ પૂરી પાડે તે પણ સંસ્થાનું એક આવશ્યક અંગજ લેખાય.

આ પ્રમાણે જે આશ્રયદાતાઓ; સહલાહકાર, સહાયક અને શુભેચ્છક સંભાસદો, તેમજ ભેટ આપનારાં બહેન—બંધુઓ (જેઓનાં નામોની યાદી છેવટે છાપી છે) નો આ સ્થળે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. તેમાં શેઠ મથુરાદાસ વસનજી, મિસિસ અંબાલાલ સારાભાઈ, લેડી દોરાબ તાતા, મિસિસ ખીમજી આસર વીરજી ભાઈજીમનાદાસ દ્વારકાદાસ તથા શેઠ રતનશી ધરમશી તરફની સવેજાની મદદ સમાજને ઘણી ઉપકાર થઈ પડી છે. અને એક પારસી મિત્ર, જે નિરંતર સમાજ માટે કાળજી કરે છે તે હરહમેશ તેને બનતી મદદ કરવા તત્પરતા દેખાડતા આવ્યા છે

તેની અત્રે નોંધ લેવી જરૂરની છે. બીજાં જે બહેનો અને બંધુઓએ ફંડ એકત્ર કરવામાં, સલાસદો વધારવામાં અને બીજી અનેક રીતે મદદ કરી છે તેની પણ અત્રે નોંધ લઈ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે. આશા છે કે ભવિષ્યમાં પણ તેઓ એવીજ દિલસોજી દેખાડશે.

પત્રિકામાળા અને પુસ્તકમાળાનાં લેખકો, વ્યાખ્યાનકારો, બહારગામનાં સ્વયંસેવક તરિકે કામકરનારાં સ્ત્રી વાંચનગૃહોનાં વ્યવસ્થાપકો, શિક્ષકો, પરિક્ષકો અને સહલાહકાર તેમજ સહાયક મિત્રો (જેમનાં નામો ગણાવતાં પાનાંનાં પાનાં ભરાય) નો પણ જેટલી લાગણીથી તેમજ પોતાનો ધર્મ બજાવ્યો છે તેટલીજ લાગણીથી આ સ્થળે ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

સમાજનાં એક મંત્રી—મિસિસ રતનબાઈ પાવરી, જે ખંત, ઉલટ અને કાળજીથી સમાજના સ્ત્રી વર્ગોની દેખરેખ રાખે છે અને શિક્ષણ આપે છે તેટલીજ હોંસથી તેમના પુત્ર—ડૉ. હોરમસજી ફરામજી પાવરી, જેઓ મુંબઈમાં કોટના અને ગિરગામના સ્ત્રી વર્ગોમાં ‘અકસ્માતના તાત્કાલીક ઇલાજ’ નું શિક્ષણ આપે છે તેમની, તથા શ્રી. મંગળાબહેન મોતીલાલ ફકિરચંદ, રા. હરજીવનદાસ મહેતા અને રા. ગિરધરલાલ મહેતાની નિઃસ્વાર્થ સેવાની અત્રે નોંધ લેવામાં આવે છે.

બંને શિક્ષકો—મિસ શિરીનબાઈ પાવરી અને મિસ માણિકબાઈ ખરાસ, પગારદાર શિક્ષકો છતાં જે ઉલટ અને ખંતથી પોતાનું માની કામ કરે છે તે બદલ તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

કોટના વર્ગમાં સૌ. હીરાબહેન પ્રાગજી વ્યાસની સેવા અમૂલ્ય થઈ પડી છે. તેમની કામ કરવાની હોંસ અને તેમના પતિનું ઉત્તેજન બીજાં દમ્પતીને અનુકરણ કરવા લાયક છે. તેમના કામમાં સેવાધર્મનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

સંઘવી સદનના નૃસિંહ હોલમાં ભગિની સમાજ સ્ત્રીવર્ગો ચલાવવા માટેની જે અનુકુળતા શેઠ દુર્લભદાસ શામજી શંઘવી એ કરી આપી છે અને તે કામ માટે મદદ તરીકે માસિક રૂ. ૨૦ આપે છે તે બદલ તે શેઠનો અત્રે અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

શેઠ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ કપોળ નિવાસ હોલમાં ભગિની સમાજ સ્ત્રી ઉદ્યોગવર્ગ ખોલવાની અનુકૂળતા કરી આપવા બદલ તેનાં દ્રુતીઓનો અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે.

પ્રસંગોપાત જરૂર પડ્યે શ્રી. નાની બહેન ગજજરે અગવડ વેઠીને પણ વનિતા વિશ્રામના હોલનો ઉપયોગ સમાજના કામને માટે આપ્યો છે તે બદલ તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

છેવટે સમાજના બે ઉપયોગી, શાંત કામ કરનારા મિત્રોના અકાળ અવસાનની નોંધ લેતાં અમોને અત્યંત ખેદ ઉપજે છે તે, ભાઈ રણજીતરામ વાવાભાઈ અને ભોગેન્દ્રશવ દીવેટીયા. બન્નેને સમાજ માટે અત્યંત કાળજી હતી. બન્નેએ સમાજ માટે ધણા ધણા વિચાર કર્યા હતાં. જે જીવ્યા હોત તો તેઓ ધણા ઉપયોગી થઈ પડ્યા હોત. પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ આપો.

સમાજના કામને અંગે પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષપણે બીજાં અનેક બહેન બંધુઓએ જૂદે જૂદે પ્રકારે મદદ કરેલી છે, તે સર્વેનો પણ આ સ્થળે આભાર માનવામાં આવે છે.

પ્રથમથીજ જ્યારે જ્યારે જરૂર પડી છે ત્યારે ત્યારે સમાજને અંગે શ્રી. ગાંધીજી અમને, સલ્લાહ-સુચના આપતા રહ્યા છે માર્ગદર્શક બન્યા છે. એમનો આભાર માનવાને અમારી પાસે શબ્દો નથી.

અભિલાષા.

ત્યારે શું ભારતવર્ષ, જે એક કાળે પૃથ્વીની સપાટી ઉપરના કોઈ પણ દેશ કરતાં વિદ્યા, કળા, ધર્મ: રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, સમૃદ્ધિમાં-પ્રથમ પદ ભોગવતો હતો: જે દેશની માતાઓ-સીતા, સાવિત્રી, દમયંતી હજારો વર્ષ વીતી ગયાં છતાં પોતાના પૂણ્યપ્રભાવે અમ્મર થઈ રહ્યાં છે, તે દેશની અને તે માતાઓની પુત્રીઓ શું આજે ગુલામગીરીમાં બંધાઈ રહેશે ? કદિ નહિ.

વખત એવો આવી લાગ્યો છે જ્યારે, જેમ કેટલાક સમર્થ પુરૂષો કરે છે તેમ સમર્થ સ્ત્રીઓ પણ પોતાનું સર્વસ્વ દેશને સમર્પણ કરી સાદું સરળ જીવન સ્વીકારી, ભગિની ભાવથી દરેક ભારતસંતાનને સમાન ગણી, નિર્મળ, પવિત્ર, પ્રભુમય જીવન વડે એક-નિષ્ઠાથી સેવા પ્રતનું જીવનપર્યંત પાલન કરશે: ને તેમની પાછળ તેવી સેંકડો, બેઠકે હજારો સ્ત્રીઓ—વિધવાઓ અને અનાથ સધવાઓ, ભારત ભગિની તરિકે-દેશ માતા તરિકે બહાર પડી,—શહેરોમાં અને ગામડાઓમાં, મહોલ્લાઓમાં અને ઝુંપડાઓમાં, નદિ તીરે અને કુવા કાંઠે, જ્યાં જ્યાં તેમને અવકાશ અને અનુકૂળતા જણાશે ત્યાં જઈ દેશ ભક્તિનો મંત્ર ઝપશે, માતાઓને લાયક શૃદ્ધિણિ થતાં—યોગ્ય માતા થતાં શીખવશે. બાલકોને યોગ્ય શહેરી બનાવે તેવી તાલીમ આપશે. આમ થશે ત્યારેજ હિન્દમાં મહાત્મા, વીર પુત્રો, તત્વજ્ઞાનીઓ અને શુરાઓની પ્રજા બનશે, અને ત્યારેજ દેશ અને દેશની પ્રજા-સ્વાધિનતા-મૂકિત-મોક્ષ મેળવવા અધિકારી થશે.

વિજ્ઞપ્તિ.

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—“ હે ભાવી સુધારકો ! હે ભાવ સ્વદેશભક્તો ! હૃદયવાન થાઓ.

એ દેશ ભક્તિનું પહેલું પગથીયું છે. ખરી લાગણી ને ખરી દાઝ રાખતાં શીખો. માતૃભૂમિના ચરણમાં હૃદયનો શુદ્ધ પ્રેમ સમર્પણ કરો. તમને લાગણી થાય છે ? પૂજ્ય દેવતાઓ અને પ્રાચીન ઋષિઓનાં કરોડો સંતાનો આજે પશુ જેવાં બની રહ્યાં છે, અને પશુ જેવું હીન જીવન ભોગવી રહ્યાં છે, તે જોઈને તમારા હૃદયમાં લાગણી થાય છે ? માતૃભૂમિનાં કરોડો પ્રિય સંતાનો આજે ભૂખે મરે છે, અને કરોડો કંઈક જમાના થયાં ભૂખે મરતાં આવ્યાં છે, એ જોઈને તમારું દિલ દાઝે છે ? કાળાં વાદળાંનાં

જેવો જે ગાઠ અજ્ઞાનાંધકાર આ દેશપર ફરી વળ્યો છે તે જોઈને તમારા દિલમાં ક'ંઈ લાગણી થાય છે ? એ દયાળનક દેખાવ તમને અસ્થિર બનાવે છે ? એ વિચારથી નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને તમે કદિ પણ જાગૃત થયા છો ? એ વિચાર તમારા લોહીની સાથે મળીને તમારી નસ અને નાડીઓમાં વહેવા લાગ્યો છે ? તમારા હૃદયના ધબકારામાં કોઈ વખત દેશની ખરી લાગણીનો થડકાટ થયો છે ? એ વિચારે તમને કદિ પણ ગાંડા બનાવી દીધા છે ? દુર્દેશના વિચારે તમારા હૃદયમાં ધ્રુવ કરીને કદિ પણ તમારું ખીજી બંધું બૂલાવી દીધું છે ? એ વિચારમાં મસ્ત થઈને તમારાં નામ, કામ, ધામ, સ્ત્રી, પુત્ર, માલ મીલકત અને છેવટે તમારાં શરીર અને જગતનું ભાન પણ કદિ તમે ભૂલી ગયાં છો ? તમને કદિ પણ એવો અનુભવ થયો છે ? સ્વદેશભક્ત થવાનું એ તો પહેલું જ પગથીયું છે, માત્ર પહેલ વહેલું જ છે. ”

આ પ્રકારની સાચી ભક્તિ વિના પોતાની કે દેશની મૂકિતનો મોક્ષનો સંભવ નથી. પરમાત્મા આપણને તેવી સાચી ભક્તિ તરફ દોરે.

અનુભવથી એટલું તો સિદ્ધ થયું છે કે શુદ્ધ નિષ્ઠાથી કામ કરનારને જે વખતે જે જે વિભુતિની જરૂર પડે છે તે તે સ્વાભાવિક આવી મળે છે.

ભગિની સમાજ તેનો ઉદ્દેશ સફળ કરવાને આપ બહેન બંધુઓ તરફની સંગીન મદદની આશા રાખે છે. સમાજનો વાર્ષિક નિભાવ ખર્ચ ઓછામાં ઓછો રૂ. ૬૦૦૦ જેટલો છે. કાયમનું ફંડ કશું નથી. સિલક ફક્ત રૂ. ૨૫૬૩-૧૦-૦ છે. એટલે અમને વિશ્વાસ છે કે કેવળ આર્થિક અડચણને લીધે અમારું કામ સક્રિયવાનો પ્રસંગ ન આવે એટલી અમારી ઉમેદ આપ લક્ષમાં લેશે.

ભગિની સમાજનો—

સને ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરીથી સને ૧૯૧૮ ના ફેબ્રુઆરી સુધીનો

આવકનો હિસાબ.

વર્ષ.	આવક.	રૂ. આ. પા.
સને ૧૯૧૬-૧૭	ભેટની રકમનો સરવાળો. ...	૨૨૩૪-૪-૦
" "	સ્ત્રી સાહિત્ય પ્રચાર માટે ભેટ ...	૨૨૦-૪-૦
" "	સ્ત્રી ફેળવણી ઉત્તેજનાથે. ...	૬૦-૦-૦
" "	સાહિત્યનું વેચાણ... ...	૩૬૭-૦-૦
સને ૧૯૧૭-૧૮	આશ્ચર્યદાતા તરફની ભેટ. ...	૧૦૦૧-૦-૦
" "	ભેટની રકમનો સરવાળો. ...	૨૪૦૦-૮-૦
" "	સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગોને ભેટ. ...	૨૨૦-૦-૦
" "	સ્ત્રી ફેળવણી ઉત્તેજનાથે ...	૬૦-૦-૦
" "	સાહિત્યનું વેચાણ... ...	૩૫૬-૦-૦
" "	વાર્ષિક સવાજમનો સરવાળો ...	૩૫૮૨-૦-૦
	સરવાળો ...	૧૦૫૦૧-૦-૦

ભગિની સમાજનો સને ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરીથી સને ૧૯૧૮ ના ફેબ્રુઆરી સુધીના ખર્ચનો હિસાબ.

ક્ર. નં.	બાબત.	૧૯૧૬ થી ૧૯૧૭ ના ફેબ્રુઆરી સુધી.		૧૯૧૭ ના માર્ચ થી ૧૯૧૮ ના ફેબ્રુઆરી સુધી.		એ વર્ષનો સરવાળો.
		૧૯૧૫-૮-૦	૨૨૫૬-૪-૦	૨૦૮-૧૨-૦	૬૨૮-૮-૦	૩૪૭૧-૧૨-૦
૧	પત્રિકા તથા પુસ્તકમાળા.	...	૨૮૩-૪-૦	૩૩૫-૦-૦	૧૦૮૪-૪-૦	૫૦૩-૦-૦
૨	સ્ત્રી વાંચન ગૃહો.	...	૨૫-૦-૦	૮૪-૦-૦	૨૧૩-૦-૦	૬૨૮-૮-૦
૩	વ્યાખ્યાનમાળા.	...	૧૫૦-૦-૦	૨૫-૦-૦	૭૦-૦-૦	૧૩૩૬-૪-૦
૪	સ્ત્રી શિક્ષણવર્ગો.	...	...	...	...	૨૮૭-૦-૦
૫	સ્ત્રી ઉદ્યોગ ગૃહો.	...	...	...	...	૭૫-૦-૦
૬	સ્ત્રી કેસવણીને ઉત્તેજન.	...	...	...	...	૨૨૦-૨-૦
૭	પુસ્તકાલય.	...	...	...	...	...
૮	સેવા ભગિનીને સહાય.	...	...	...	...	...
૯	પ્રવાસ.	...	...	...	...	...
૧૦	વ્યવસ્થા અને ગાડી ભાડું.	...	...	...	...	...
૧૧	રેશરી અને પોસ્ટેજ.	...	...	...	...	...
૧૨	માણસનો ખર્ચ.	...	...	...	...	...
૧૩	ઉત્સવ-સંમેલનો.	...	...	...	...	...
૧૪	પરચુરણ ખર્ચ.	...	...	...	...	...
સરવાળો		૨૮૧૨-૧૨-૦	૫૧૨૪-૧૦-૦	...	...	૭૮૩૭-૬-૦
ખાત્રી સિલક...		...	...	...	...	૨૫૬૩-૧૦-૦
		...	...	...	...	૧૦૫૦૧-૦-૦

**Printed by Chintaman Sakharam Deole, at the Bombay Vaibhav
Press, Servants of India Society's Building, Sandhurst Road,
Girgaon, Bombay,**

and

**Published by K. J. Chitalia, Secretary Bhagini Samaj,
Sandhurst Road, Girgaum, Bombay.**

ભગિની સમાજનાં
આશ્રયદાતાઓ સભાસદો
અને
શુભેચ્છકોની નામાવળી
તથા
તેમનાં લવાજમ.

—:૦:—

આશ્રયદાતા.

રૂપિયા.

૧૦૦૧ મેસર્સ પ્રાગજી સુરજની કું. *

૧૦૦૧ શેઠ મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી

વાર્ષિક A સદલાહકાર સભાસદો.

રૂપિયા.

૩૦૦ સૌ. સરલાદેવી અંબાલાલ સારાભાઈ

૩૦૦ લેડી મહેરબાઈ દોરાબ તાતા

૩૦૦ શેઠ રતનશી ધરમશી

૩૦૦ શેઠ જમનાદાસ દ્વારકાદાસ ખી. એ.

B સદલાહકાર સભાસદો.

૨૦૧ સૌ. જમનાબહેન ખીમજી આસર વિરજી

૨૦૧ શેઠ જહાંગિર રતનજી ગીલડર

A સહાયક સભાસદો.

૧૦૦ મિસિસ જાઈજી જહાંગીર પીટીટ

૧૦૦ લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ

- ૧૦૦ સૌ. નિર્મળા બકુબાઈ મનસુખભાઈ
૧૦૧ રા. મણીલાલ સી. બક્ષી.

B સહાયક સભાસદો.

- ૬૦ શેઠ ગોરધનદાસ ભગવાનદાસ
૫૦ સૌ. મીઠીબાઈ ગોપાલજી રામજી
૫૦ શેઠ દેવીદાસ લક્ષ્મીચંદ ધેવરીયા
૫૦ શેઠ રણછોડદાસ ભવાન લોટવાળા
૫૦ શેઠ લક્ષ્મીદાસ તેરશી રવજી *
૫૦ શેઠ મણીલાલ જૂગલદાસ

શુભેચ્છક સભાસદો.

- ૨૫ સૌ. શારદા સુમંત મહેતા, બી. એ.
૨૫ સૌ. અવંતિકાબહેન ગોખલે
૨૫ „ પ્રેમકોર જયપાલ પાનાચંદ
૨૫ „ પ્રેમકુંવર પુરુષોત્તમ દામોદર
૨૫ „ મંગળાબહેન વૈકુંઠલાલ મહેતા.
૨૫ „ પ્રેમકોરબહેન રણછોડદાસ લોટવાળા.
૨૫ સી. બચુબહેન રણછોડદાસ લોટવાળા.
૨૫ સૌ. કાન્તાગૌરી મણીલાલ જ્ઞેશી
૨૫ „ મદનબહેન ગોરધનદાસ ભગવાનદાસ
૨૫ „ નર્મદાબહેન પ્રાણીવન પુરુષોત્તમ
૨૫ „ તારાબાઈ માણિકલાલ પ્રેમચંદ
૨૫ „ વસંતબાઈ નરશીદાસ
૨૫ „ લીલાવતી કાનજી દારકાદાસ *
૨૫ „ ઝબકબાઈ મનસુખલાલ ઝવેરી
૨૫ „ ગજરાબાઈ રામસિંહભાઈ
૨૫ સૌ. પ્રેમકોરબાઈ પરશોત્તમ વિશ્રામ
૨૫ રા. કરસનદાસ જે. ચીતલીયા
૨૫ રા. ગિરજશંકર બી ત્રીવેદી, બી. એ.

૨૫ શેઠ કાનજી દ્વારકાદાસ ધરમશી

૨૫ રા. જયશંકર પી. ત્રીવેદી એલ. સી. ઇ.

૨૫ શેઠ માવજી ગોવિંદજી *

૨૫ રા. મકનજી જીહાભાઈ મહેતા, બાર એટ લાં.

૨૫ રા. ડી. જી. ખેન્કર બી. એ.

૨૫ રા. હરીભાઈ ઝવેરભાઈ આમીન

૨૫ રા. ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરી

૨૫ શેઠ નારણદાસ પુરશોત્તમ

૨૫ શેઠ વનરાવનદાસ દીયાળ

શુભેચ્છક જુહોના.

૧૫ શ્રી માણિક્યાઈ રતનચંદ

૧૫ સૌ. સાકર્યાઈ ધરમશી લાલજી

૧૨ સૌ. સુરજખેન મણીલાલ

૧૨ દીન્યાઈ રતનજી ગીલડર

૧૨ જર્યાઈ જહાંગિર ગીલડર

૧૨ મની જહાંગિર ગીલડર

૧૨ મિસિસ રતન્યાઈ ફરામજી પાવરી

૧૨ સૌ. બાનુલક્ષ્મી જીગતરામ

૧૨ „ ત્રીવેણીજુહેન જે. એન. મહેતા *

૧૨ „ ધીરજખેન ભગવાનલાલ

૧૨ „ તાપીઆઈ શીવગર મોતીવાળા

૧૨ „ મંજુલાઆઈ ત્રિભોવનદાસ

૧૨ „ કુસુમાવતી ગો. ક. દેવવાઝકર

૧૨ મીસીસ કુંવર્યાઈ ઝાલભાઈ ભરડા

૧૨ સૌ. હરકોર્યાઈ વૃજલાલ વનમાળી મોદી

૧૨ „ વિજળીભાઈ પરશોત્તમદાસ કરશનદાસ

૧૨ „ મોંધીઆઈ હીરાલાલ અમૃતલાલ

૧૨ „ કેશર્યાઈ અમૃતલાલ ઝવેરી

૧૧ „ માણિક્યાઈ મથુરાદાસ

- ૧૦ સૌ. કરતુરખાઇ કેશવજી *
 ૧૦ ,, રેવાખાઇ જાદવજી ધનજી
 ૧૦ ,, ભાગીરથીખાઇ ભગવાનદાસ હરજીવનદાસ
 ૧૦ સૌ. અંબાખાઇ નંદલાલ કુરજી મુની
 ૧૦ ,, અજવાળી માણિકલાલ શવજી
 ૧૦ મિસિસ નવરોજી કાવસજી મહેતા.
 ૧૦ સૌ. તારાખાઇ ધરમચંદ
 ૧૦ ,, મંગળાખેન કરશનજી દીયાજી
 ૧૦ શ્રી. મંગળાખાઇ મોતીલાલ ૫કીરચંદ
 ૧૦ સૌ. પ્રભાવતી મહેતા
 ૫ સૌ. કંકુખાઇ ત્રીભોવનદાસ
 ૫ ,, મણીખાઇ પ્રાણુલાલ
 ૫ ,, પ્રેમકોરખાઇ રૂગનાથદાસ
 ૫ ,, જડીખાઇ ત્રીભોવનદાસ દલાલ
 ૫ ,, લક્ષ્મીખાઇ લક્ષ્મીદાસ કેશવજી
 ૫ ,, મુળીખાઇ વૃજલાલ ગીરધર મહેતા
 ૫ ,, રંભાખાઇ મગનલાલ ત્રીભોવન
 ૫ ,, કેસરખાઇ મુળજી પારેખ
 ૫ ,, મણીખાઇ જોસંગભાઈ ગદ્યાભાઈ
 ૫ ,, સંતોક ગૌરી પ્રાણુજીવનદાસ બક્ષી
 ૫ ,, લીલાવતી વિકૃલદાસ દેશાઈ
 ૫ ,, જયાબહેન વલ્લભદાસ દેશાઈ
 ૫ ,, જમનાખાઈ નંદલાલ ભુતા
 ૫ ,, કમળાખેન ગીરજનશંકર ત્રીવેદી
 ૫ ,, બાલાખેન લાલજી ત્રીવેદી
 ૫ ,, બાનુલક્ષ્મી દલપતરામ ત્રીવેદી
 ૫ ,, કંકુખાઇ ચીમનલાલ જીવનલાલ.
 ૫ ,, કસુંબા જમનાદાસ
 ૫ શ્રી. મરીયમ બહેન
 ૫ ,, પ્રેમકોર જોડાલાલ વી. વોરા

- ૫ શ્રી. સતોકબાઈ C/o ગોપાલજી માણિક્યંદ
- ૫ „ મીઠાંબાઈ C/o દેવજી કલ્યાણજી
- ૫ „ કુંવરબાઈ દેવજી કલ્યાણજી
- ૫ „ જયમ્મલા મણીલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવટી *
- ૫ „ મણીબાઈ લક્ષ્મીદાસ રતનશી
- ૫ „ નર્મદાબાઈ દેવચંદ મહેતા.
- ૫ „ મુળીબાઈ હરીદાસ સોમચંદ
- ૫ „ રતનબાઈ નારાયણદાસ સોનાવાલા
- ૫ „ બાઈઆઈ રતનજી જમશેદજી
- ૫ „ બહેન જાઈજી રતનજી જસાવાલા
- ૫ ગં. સ્વ. હરકુંવરબાઈ મનમોહનદાસ
- ૫ સૌ. લીલાવતી જીવનલાલ ઠાકોર
- ૫ „ હીરાબેન હીરાલાલ મહેતા
- ૫ ગં. સ્વ. મણીબહેન
- ૫ સૌ. ભાગેચી કાનજી શવજી પારેખ
- ૫ „ લાડકોરબાઈ દુર્લભદાસ ગાંધી
- ૫ „ લીલાવતી અંબાલાલ પંડ્યા *
- ૭ „ લીલાવતી કીકાભાઈ પ્રેમચંદ
- ૫ „ લીલાવતી હેમચંદ સરપચંદ *
- ૫ „ લલિતા લક્ષ્મીચંદ
- ૫ „ હિરાગૌરી છોટાલાલ મહેતા
- ૫ „ વિમળાબાઈ વરજીવનદાસ
- ૫ „ લલિતા નંદલાલ શાહ
- ૫ મિસિસ એલ. વિ. બાવડેકર *
- ૫ સૌ. ચંદગૌરી ઠાકોરદાસ દેશાઈ
- ૭ „ જ્યાલક્ષ્મી દામોદરદાસ વૈદ્ય
- ૫ કું. રંભાગૌરી પ્રભાશંકર ભટ *
- ૫ સૌ. સુરજબાઈ નેમચંદ
- ૫ „ તારાબાઈ મનસુખલાલ આસ્તર
- ૫ ગં. સ્વ. બહેનકોરબહેન દેવીદાસ *

- ૫ મિસિસ નટવરલાલ માધવલાલ દેશાઈ *
 ૫ સૌ. વીજળીઆઈ કલ્યાણદાસ જગમોહન
 ૫ સૌ. લીલાવતી રતીલાલ મીસ્ત્રી
 ૫ ,, કમળાઆઈ વિઠલદાસ
 ૫ ગં. હીરાઆઈ દ્વારકાદાસ નારાણદાસ
 ૫ સૌ. હીરાઆઈ હરિદાસ નારણદાસ
 ૫ સૌ. સુભદ્રા મોતીલાલ
 ૫ સૌ. રૂક્મણી ઉત્તમરામ
 ૫ સૌ. તારાગૌરી મગનલાલ
 ૫ સૌ. કનકમ્બલા હરીલાલ ગાંધી *
 ૪ સૌ. મણીગૌરી રમણીકલાલ ઠાકોર *
 ૪ સૌ. ચંદનઆઈ મોતીચંદ ગીરધર *
 ૩ મિસ માણિકઆઈ જહાંગીર ખરાસ
 ૩ ,, શીરીનઆઈ ભીખાજી પાવરી
 ૩ સુગરાઆઈ
 ૩ ગં. સ્વ. સુંદરબહેન ગોકળદાસ ધરમશી *
 ૩ સૌ. દેવકુંવર ગિરધરલાલ મહેતા *
 ૩ ,, કસ્તુરઆઈ ભગવાનલાલ મહેતા *
 ૩ ,, મણીઆઈ હરીલાલ મહેતા *
 ૩ આઈ પૌરુચેસ્ટ નસરવાનજી પાવરી
 ૩ આઈ હીરાંઆઈ જીજીભાઈ માદન
 ૩ બહેન નવાજઆઈ નાદીરશાહ ખારીયા
 ૩ સૌ. કમળાઆઈ મનુભાઈ મહેતા
 ૩ ,, ગુલાબઆઈ મંછુભાઈ સાકરચંદ
 ૩ ,, સરસ્વતી જીવણચંદ સાકરચંદ
 ૩ ,, જસકોર ગુલાબચંદ ઝવેરી
 ૩ ,, સુલોચના તાપીદાસ શંધવી
 ૩ ,, પુષ્પાવતી નારણજી ઠક્કર
 ૩ ,, મંછાબહેન હરીભાઈ ડાહ્યાભાઈ
 ૩ બહેન યશોદા કાશીભાઈ, જે. આમીન

- ૪ સૌ. મણીલક્ષ્મી જયશંકર
 ૪ સૌ. લક્ષ્મીબહેન જ્યાભાઈ
 ૨ „ સરસ્વતીબાઈ મનમોહનદાસ
 ૨ „ ધનગૌરી સુરજમલ જામીલદાસ
 ૨ શ્રી. મોતીબાઈ મુળજી
 ૨ સૌ. મણીબાઈ કાનજી મહેતા
 ૨ શ્રી. જવલબાઈ જલદવજી *
 ૨ શ્રી. જયાકુંવર શામજી *
 ૨ સૌ. મણીબાઈ જગનલાલ
 ૨ ગં. મોતીબાઈ વીરજી જીવણજી
 ૨ ગં. સ્વ. વજીબાઈ ગોરધનદાસ
 ૨ ગં. ગોમતીબાઈ ગોપાલદાસ વીરજી
 ૨ સા. રસીકગૌરી બાનુશંકર યાસિક
 ૨ શ્રી. ઇન્દુમતી હરજીવનદાસ
 ૨ સૌ. લક્ષ્મીબાઈ મેઘજી હીરજી
 ૨ ગં. રતનબાઈ કાશીબાઈ નારણદાસ *
 ૨ સૌ. જમનાબાઈ ગોવિંદજી ભગવાનદાસ
 ૨ „ પાનબાઈ
 ૨ ગં. સ્વ. મોતીબાઈ મંગળદાસ
 ૨ સૌ. જડાઉએન પોપટલાલ *
 ૨ „ વજ્રકોરબાઈ મોરારજી *
 ૨ ગં. સુંદરબાઈ ગોકળદાસ કરમશી
 ૨ સૌ. વસંતબાઈ કલ્યાણરાય જ્ઞેશી
 ૨ „ રાધાલક્ષ્મી બાનુપ્રસાદ મહેતા
 ૨ સૌ. લાડકોરબેન તાપીદાસ
 ૨ શ્રી. સુરેખા વિકૃલદાસ મહેતા
 ૨ સૌ. વેલાંબાઈ દ્વારકાદાસ લીલાધર
 ૨ „ રામકુંવર રામદાસ દેવજી
 ૨ મીસીસ મેનાલક્ષ્મી મનવંતરાય
 ૨ શ્રી. બહેન જામુબહેન

- ૨ શ્રી. કંચનજહેન હીરાલાલ
 ૨ સૌ. તાપીબાઈ રણછોડદાસ
 ૨ „ તનુગૌરી અંબાલાલ દવે
 ૨ „ મુક્તાગૌરી છોટાલાલ બટ્ટ
 ૨ શ્રી. જહેનબાતુ દાદુભાઈ દેશાઈ
 ૨ સૌ. મુળીબાઈ દયાચંદ રતનચંદ
 ૨ „ દયાકોર ખીમચંદ ભાવસાર
 ૨ „ રૂક્મણી ઝવેરચંદ
 ૨ „ લલિતા રતનચંદ ખીમચંદ
 ૨ શ્રી. મહાવિદ્યા ઘેલાભાઈ
 ૨ સૌ. વેલકુંવરબાઈ ડી. ભણુશાળી
 ૨ „ જમનાબાઈ મંગલદાસ
 ૨ „ દીવાળીજહેન ડાહ્યાભાઈ
 ૨ શ્રી. લાડુબાઈ મલુકચંદ
 ૨ સૌ. ચુનીબાઈ અમીચંદ
 ૨ „ ગંગાજહેન મલુકચંદ
 ૨ „ ચંચળબાઈ મલુકચંદ
 ૨ „ હીરાગૌરી વાડીલાલ *
 ૨ „ હરખજહેન કલ્યાણજી
 ૨ ચી. ગુણવંત રતીલાલ
 ૨ સૌ. જીવકોર ઈશ્વરદાસ મશરવાલા
 ૨ „ મણીબાઈ મોતીલાલ શર્મા
 ૨ સૌ. સામુબાઈ વિરજવાલજી
 ૨ સૌ. હિરાલક્ષ્મી મોહનલાલ શાહ
 ૨ સૌ. મણીજહેન પુરશોતમ
 ૨ ગં. મોતીબાઈ વિરજી
 ૨ ગં. પ્રેમાબાઈ પ્રેમજી
 ૨ સૌ. ગોકીજહેન વિઠલદાસ
 ૧ „ બહુવિદ્યા પરશુરામ

- ૧ સૌ. હરખ્યાધ અતીત
- ૧ „ હેમકારખ્યાધ દામોદરદાસ
- ૧ „ શાન્તાગૌરી ધીરજલાલ મોદી.
- ૧ „ દોરકસખ્યાધ ગોવિંદજી
- ૧ „ દેવકુંવર કૈયાલાલ કોઠારી.
- ૧ „ ધર્યાદેવી મહારાણીશંકર શર્મા.
- ૧ કુ. ચંપાવતી ઝવેરચંદ
- ૧ કુ. રૂક્ષમણી રણછોડદાસ
- ૧ સૌ. મણીખ્યાધ જોસંગ બાપુલાલ
- ૧ „ ચંપાખ્યાધ શ્રીચંદ મગનલાલ
- ૧ શ્રી. મણીખ્યાધ ખીમજી
- ૧ સૌ. ચંદનગૌરી ત્રીભોવનદાસ
- ૧ „ જોકારખ્યાધ નથુભાઇ પરશોત્તમ
- ૧ „ નાથીખ્યાધ કલ્યાણજી જુઠા
- ૧ ગં. સંતોકખ્યાધ
- ૧ શ્રી. સામીખ્યાધ હરીદાસ
- ૧ ગં. ગદુખ્યાધ
- ૧ બાઈબીજી મે. છાપખાનાવાલા
- ૧ શ્રી. સવિતાબેન ભગવાનલાલ મહેતા
- ૧ શ્રી. નર્મદાબહેન પ્રભુલાલ પંડ્યા
- ૧ શ્રી. પાર્વતીબેન હરજીનદાસ મહેતા
- ૧ સૌ. લલિતાગૌરી ગુણવંતરાય ભટ્ટ
- ૧ બેન ચંદ્રમણી ત્રીભુવનદાસ વ્યાસ
- ૧ બેન નાથીખ્યાધ મનોરદાસ દેશાઇ
- ૧ સૌ. કાશીગૌરી C/o નરભેશંકર.
- ૧ „ નાથીખ્યાધ વેલજી મેઘજી
- ૧ „ લલીતા રંગીલદાસ
- ૧ „ નર્મદાબેન લાલજી
- ૧ „ અમૃતબેન પ્રાગજી
- ૧ „ તાપીબેન ખીમજી પરમાણુદં

- ૧ સૌ. રામકુંવરબેન છગનલાલ વેદ
 ૧ „ તારાબેન જન્મશંકર મ. ખુચ
 ૧ શ્રી. શાંતુ જીવરાજ
 ૧ શ્રી. ગોમતીબાઈ પરમાણુંદ
 ૧ શ્રી. જમનાબાઈ ભગવાનદાસ
 ૧ સૌ. અનુસુયા રમણીકલાલ વાડીલાલ
 ૧ સૌ. બાલાગૌરી બંસીધર પારેખ.
 ૧ મિસિસ નાનાલાલ વિશ્વનાથ પાઠક
 ૧ મિસિસ શાંતારામ મસુરકર
 ૧ સૌ. પ્રસન્નબેન બાપુલાલ
 ૧ શ્રી. મહાદેવી વિ. શાહ
 ૧ ચી. કમળા વિઠ્ઠલદાસ મોતીચંદ
 ૧ સૌ. મણીબહેન છગનલાલ દવે
 ૧ ગં. સ્વ. ટપુબાઈ.

**ભગિની સમાજને સને ૧૯૧૭ ના ફેબ્રુઆરીથી
 ૧૯૧૮ ના જાન્યુઆરી સુધીમાં મળેલી
 ભેટની રકમો.**

રૂપિયા.

- ૧૨૦ શેઠ દુર્લભદાસ સામજી શંઘવી
 (સ્ત્રી વર્ગો માટે માસિક રૂ. ૨૦ પ્રમાણે ૭ માસના)
 ૬૦ રા. ગિરજાશંકર બી. ત્રિવેદી બી. એ.
 (સ્કૉલરશીપ માટે માસિક રૂ. ૧૦ પ્રમાણે ૭ માસના)
 ૨૫૧ એક સુભેરજીક (A sympathiser)
 ૨૫૦ શેઠ મુળજી હરીદાસ
 ૧૫૦ સર પ્રભાશંકર ડી. પટ્ટની
 ૧૫૦ શેઠ ત્રીકમજી જીવણદાસ
 ૧૦૦ સૌ. કૃષ્ણગૌરી ચીમનલાલ સતેલવડ
 ૧૦૦ „ મણીબાઈ વિઠ્ઠલજી કેશવજી દવે

- ૧૦૦ એક ભાટીયા બહેન.
- ૧૦૦ શેઠ જહાંગિર રતનજી ગીલડર
- ૧૦૦ „ ચતરભુજ જેયંદ
- ૧૦૦ „ વૃજલાલ જીવનદાસ
- ૫૧ શેઠ હંસરાજ તુળસીદાસની કું.
- ૫૦ „ કાવસજી કામજીની કું.
- ૫૦ „ ગિરધરદાસ જોડાભાઇ
- ૫૦ „ ઉત્તમચંદ રણુછોડ
- ૨૫ ઝંઝીરાના બેગમ સાહેબા
- ૨૫ શ્રી. કાશીબાઇ હરીરામ વેલજી
- ૨૫ સૌ. ચંચળબાઇ છોટાલાલ
- ૨૫ સૌ. કાન્તાબહેન મણીલાલ જ્ઞેશી
- ૨૫ સૌ. ગજરાબહેન રામસિંગભાઇ
- ૨૫ શ્રી. મંગળાબહેન તરફથી
(સ્વ. મોતીલાલ ક. ના સ્મરણાર્થે.)
- ૨૫ શેઠ નેમચંદ ભીમજી
- ૨૫ „ મુળરાજ ખટાઉ
- ૨૫ „ નેમચંદ અમરચંદ
- ૨૫ „ ગોરધનદાસ ભીમજી
- ૨૫ „ કેશવજી દેવજી
- ૨૫ „ ત્રીભોવનદાસ હેમચંદ
- ૨૫ „ હરીદાસ પ્રેમજી
- ૨૫ „ મોરારજી મુળજી
- ૨૫ „ જગજીવનદાસ દીયાજી
- ૨૫ „ પ્રાણુલાલ પ્રાગજી
- ૨૫ „ માણિકલાલ પુરપોત્તમ
- ૨૫ શેઠ ભગવાનજી ધરમશી
- ૨૫ શેઠ પુરપોત્તમ રતનશી નરશી
- ૨૫ શેઠ જેરામ નથુરામ
- ૨૫ શેઠ હરજીવન વાલજી બનુસવાલા

- ૨૫ શેઠ દેવીદાસ લક્ષ્મીચંદ ધેવરીયા
 ૨૫ શેઠ ખીમજી પુજી
 ૨૧ શેઠ વનમાળી શામજી
 ૨૦ એક બહેન-K.
 ૧૫ શેઠ નેમચંદ જીઠાભાઈ
 ૧૨-૮ સૌ. વેલાબહેન દ્વારકાદાસ ગોરધનદાસ
 ૧૧ શેઠ જોઠાભાઈ મુળજીની કું.
 ૧૧ રા. કે. જે. સી.
 ૧૦ સૌ. વિજળીયાઈ દામોદરદાસ મોદી
 ૧૦ એક બહેન-R.
 ૧૦ શેઠ ભાણુજીભાઈ ડાહ્યાભાઈ
 ૧૦ શેઠ મહમદઅલી એન. ફતેહઅલી
 ૧૦ શેઠ લક્ષ્મીદાસ (કલકત્તાવાળા)
 ૧૦ શ્રી. કાશીયાઈ કેશવલાલ.
 ૧૦ સાંઘી રૂક્મણીયાઈ
 ૧૦ એક ગૃહસ્થ.
 ૭ રા. નાગરદાસભાઈ
 ૬ ગં. જેઠીયાઈ હરકીસનદાસ
 ૫ સૌ. ત્રીવેણીયાઈ ગોકળદાસ
 ૫ ડૉ. ખાંડવાળા
 ૫ રા. નરોત્તમદાસ જેઠારામ
 ૫ રા. ગોકળદાસ મીસ્ત્રી
 ૫ ડૉ. એચ. એસ. દેવ
 ૫ રા. ખી. ખી. વોરા
 ૫ રા. રામલાલ રામનારાયણ
 ૫ રા. ગિરધરદાસ કુંવરજી
 ૫ શેઠ ગોકુળદાસ હંસરાજ
 ૫ સૌ. મણીયાઈ મથુરાદાસ
 ૪૦ પરચુરણ મદદના.

ભગિની સમાજને સને ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરીથી ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરી સુધીમાં મળેલી ભેટની રકમો.

રૂપિયા.

- ૩૦૦ શેઠ જમનાદાસ દ્વારકાદાસ
- ૧૫૧ શેઠ જહાંગિર રતનજી ગીલડર
- ૧૦૧ શેઠ રતનશી ધરમશી.
- ૧૦૦ A Sympathiser
- ૬૦ શેઠ ગોરધનદાસ ભગવાનદાસ.
- ૫૭ સ્વ. મોતીબાઈના ટ્રસ્ટી રા. વનરાવન દીયાજી.
- ૫૦ સૌ. ધરજીગૌરી ભૂલાભાઈ દેશાઈ.
- ૫૦ સૌ. જમનાબાઈ ત્રીભોવનદાસ માલવી.
- ૫૦ શેઠ શંકરલાલ ઘેલાભાઈ બેન્કર
- ૫૦ સર પ્રભાશંકર દલપતરામ પટ્ટની
- ૫૦ શેઠ લક્ષ્મીદાસ તેરશી રવજી.
- ૫૧ શેઠ મણીલાલ જીગલદાસ
- ૫૧ શેઠ તુળસીદાસ મોનજી.
- ૫૧ શેઠ ડી. એસ. દીવેકર.
- ૩૦ શેઠ રણછોડદાસ ભવાન જીવરાજની કુ.
- ૨૫ ગં. સ્વ. મોતીબાઈ વરજીવનદાસ.
- ૨૫ સૌ. રામકેરબાઈ સુંદરદાસ.
- ૨૫ „ હીરાબાઈ હરજીવન વાલજી.
- ૨૫ „ મણીબાઈ અમૃતલાલ.
- ૨૫ શેઠ જયશંકર પી. ત્રીવેદી.
- ૨૫ શેઠ લાડ ગોવિંદદાસ.
- ૨૫ શેઠ મુળજી આશારામ ઓઝા
- ૨૫ શેઠ કલ્યાણજી મોનજી
- ૨૫ શેઠ નારણદાસ પુરૂષોત્તમ
- ૨૫ શેઠ. પુરૂષોત્તમદાસ વલ્લભદાસ

- ૨૫ શેઠ ઉત્તમચંદ્ર રણુછોડ.
 ૨૫ શેઠ જોડાલાલ રામજી
 ૨૫ શેઠ કલ્યાણજી મોનજી.
 ૨૧ શેઠ જીવનદાસ પીતાંબર
 ૨૧ શેઠ જગજીવનદાસ કલ્યાણજી
 ૨૦ સૌ. પ્રેમકોરબાઈ રૂગનાથ લાલજી
 ૨૦ શેઠ ડી. આર. ટોડીવાલા
 ૧૫ રા. શેઠ મોતીચંદ ગિરધર
 ૧૫ શેઠ જમનાદાસ ગોરધનદાસ
 ૧૫ શેઠ મુળચંદ લાલજી ઝવેરી
 ૧૫ શેઠ રણુછોડદાસ શેષકરજી
 ૧૫ શેઠ હરખચંદ વેલજી.
 ૧૫ શેઠ હરખચંદ મેધજી
 ૧૫ શેઠ કુંવરજી ધરમશી
 ૧૫ શેઠ કેશવજી દેવજી
 ૧૫ શેઠ ત્રીભોવનદાસ છોટાલાલ
 ૧૫ શેઠ જમનાદાસ મોરારજી
 ૧૧ શેઠ કલ્યાણદાસ જગમોહનદાસ
 ૧૧ શેઠ મોરારજી મુળજી
 ૧૦ સૌ. વેલાંજીહેન દ્વારકાદાસ ગોરધનદાસ
 ૧૦ સૌ. પ્રેમકોરબાઈ પુરુષોત્તમ દામોદર
 ૧૦ શેઠ રેવાશંકર જગજીવન
 ૧૦ શેઠ ધારશી અમરચંદ
 ૧૦ શેઠ દેવીદાસ મદનજી
 ૧૦ શેઠ ધરમદાસ ત્રીભોવનદાસ
 ૧૦ શેઠ દેવીદાસ લક્ષ્મીચંદ ધેવરીયા
 ૧૦ શેઠ લક્ષ્મીદાસ પીતાંબર
 ૧૦ શેઠ હરજીવનદાસ નેમીદાસ
 ૧૦ ડૉ. અનંતરાય દલાલ
 ૧૦ શેઠ સારાભાઈ
 ૧૦ શેઠ વલ્લભજી હેમચંદની કુ.

૧૦ શેઠ જોઠાભાઈ હીરજી

૧૦ એક ગૃહસ્થ

૧૦ શેઠ સુદરજી હીરજી

૭ સૌ. લેડી લક્ષ્મીબાઈ તરફથી

(સ્વ. બેન કમળાના સ્મરણાર્થે.)

૫ મિસિસ ગોપાલજી રામજી

૫ સૌ. જયાબેન વલ્લભદાસ

૫ „ કેસરબેન ગોરધનદાસ

૫ „ મણીબાઈ હરીદાસ

૫ „ હીરાબાઈ હરીદાસ

૫ „ ગુલાબબાઈ વસનજી ખીમજી

૫ „ લક્ષ્મીબાઈ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી

૫ ગં. સ્વ. કપુરબાઈ જગનલાલ

૫ ગં. સ્વ. મટુબાઈ

૫ સૌ. મોતીબાઈ મોરારજી

૫ „ મણીબાઈ કાનજી

૫ „ મુળીબાઈ હરિલાલ

૫ „ મણીબાઈ મુળજી ધરમશી

૫ ચી. લીલાવતી લાલબાઈ દલપતભાઈ

૫ શેઠ કરસનદાસ હરગોવિંદ

૫ શેઠ રૂગનાથજી ડાહ્યાભાઈ

૫ શેઠ અરદેશર સોરાબજી

૫ શેઠ નાગજી ઉત્તમચંદ

૫ શેઠ જમનાદાસ મોરારજી

૫ શેઠ જોઠાલાલ રામજી

૫ શેઠ જેરામ ગીગા

૫ શેઠ જોઠાભાઈ ગુલાબદાસ

૫ શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસ

૫ શેઠ અમરચંદ ઝવેરચંદ

૫ શેઠ ધીરજીલાલ દલસુખ

- પ રા. રા. પ્રો. ખી. કે. ઠાકોર
 પ રા. રા. ઝાડેજા રાણુભા ભાઈજી
 પ શેઠ માવજી ગોવિંદજી
 પ શેઠ સુનીલાલ એન્ડ કુ.
 પ રા. રા. મોરારજી આણંદજી ઠાના.
 પ રા. રા. ડા. જોઠાલાલ વી. વોરા.
 પ શેઠ ખીમજી તેજપાળ.
 પ શેઠ માધવજી જેસંગ.
 પ શેઠ ભગવાનદાસ હરજીવનદાસ.
 પ શેઠ ચીમનલાલ જીવણદાસ.
 પ શેઠ નાગરદાસ જીઠાભાઈ.
 પ શેઠ કોરવાળા.
 પ શેઠ. હરજીવનદાસ નેમીદાસ
 પ શેઠ જગજીવન દીયાળ.
 પ શેઠ લાલજી જગજીવન
 પ શેઠ વેલજી રાધવજી.
 પ શેઠ ફુલચંદ ધર્મચંદ
 પ શેઠ પ્રાણુલાલ મોતીચંદ
 પ એક ગૃહસ્થ.

૨૧૬૦-૦

૭૪-૪ પરચુરણ મદદ

૨૨૩૪-૪

- ૨૨૦-૪ સ્ત્રી સાહિત્ય માટે એક બહેને એકત્ર કરેલી ભેટની રકમ.
 ૬૦-૦ એક ભાટીયા ભગિની તરફથી સ્ત્રી કલવણી ઉત્તેજનાથે.
 ૩૬૭-૦ પત્રિકામાળાના વેચાણથી મળેલી રકમ.

૨૮૮૧-૮

ભગિની સમાજનાં સભાસદો માટે સુચના.

જેઓ વાર્ષિક લવાજમ આપવા ઉપરાંત સમાજના કાર્યમાં નિયમીત ભાગ લેશે તેઓ કાર્યવાહક સભાસદ ગણાશે.

જેઓ આર્થિક કે એવી સંગીન વાર્ષિક મદદ આપશે તેઓ સદલાહકાર, સહાયક, કે શુભેચ્છક સભાસદ ગણાશે.

સાધારણ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ગમે તે વાર્ષિક લવાજમ ભરી સમાજનાં શુભેચ્છક બંહેન થઈ શકશે.

દરેક સભાસદ તેમજ શુભેચ્છકને સમાજનું સર્વ સાહિત્ય વિના મુલ્યે મળશે.

દરેક સભાસદના વર્ગનો નિર્ણય કારોબારી મંડળ કરશે.

ભગિની સમાજનું કારોબારી મંડળ, હરકોઈ સભાસદને, તેની યોગ્યતા તથા ઉપયોગ લક્ષમાં લઈ, હરકોઈ વર્ગમાં સભાસદ તરિકે લઈ શકશે.

ભગિની સમાજનાં સભાસદોનું લવાજમ વર્ગ પ્રમાણે નીચે

મુજબ રાખવામાં આવ્યું છે.

A	સદલાહકાર સભાસદનું વાર્ષિક લવાજમ	રૂ.	૩૦૦
B	સદલાહકાર સભાસદનું વાર્ષિક લવાજમ	રૂ.	૨૦૦
A	સહાયક સભાસદનું વાર્ષિક લવાજમ	રૂ.	૧૦૦
B	સહાયક સભાસદનું વાર્ષિક લવાજમ	રૂ.	૫૦
	શુભેચ્છક સભાસદનું વાર્ષિક લવાજમ	રૂ.	૨૫
	શુભેચ્છક બંહેનનું વાર્ષિક લવાજમ.	શક્તિ પ્રમાણે.	

[આખા વર્ષનું લવાજમ પ્રથમથી લેવાશે.]

ભગિની સમાજ

સ્વ૦ મ૦ ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેના સ્મારક ચિન્હ તરિકે—

તા. ૧૯-ફેબ્રુઆરી-૧૯૧૬ ને દિને સ્થપાઈ.

હેતુ. સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ થાય એવા પ્રયાસ કરવા અને સ્ત્રી
જાતિની ઉન્નતિ માટે પ્રવૃત્તિ કરતી સંસ્થાઓને યથાશક્તિ સહાયભૂત કે

સાધન. પત્રિકામાળા, પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરી તેનો ફેલાવો કરવો.

વ્યાખ્યાનમાળાની જુદે જુદે સ્થળે ગોઠવણ કરવી.

સ્ત્રીશિક્ષણ વર્ગોને મદદ કરવી અને વધારવા.

ભગિનીભાવથી સમાજસેવા કરવી અને બીજાને તેમ કરવા ઉત્તેજન
આપી અનુકૂળતા કરી આપવી.

સભાસદ. ગુજરાતી ભાષાઓસનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ, જે સ્ત્રીજાતિના
ઉત્કર્ષ માટે પોતાના સમય, સાધન અને શક્તિનો સંગીન ઉપયોગ કરે
ભગિની ભાવથી સમાજસેવા કરવા ઉત્સુક હશે તે, કોરોબારી મંડળ
સંમતિથી ભગિની સમાજનાં કાર્યવાહક, સદસ્યહકાર, સહાયક, શુભેચ્છ
સભાસદ, યા શુભેચ્છક થઈ શકશે.

(સભાસદ થવા ઇચ્છનારે કોઈ મંડળની લેવા કૃપા કરવી.)

